

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Carl Knutsson

Vid sidan av avtalslagen

- En undersökning av speciell ställningsfullmakt i rättspraxis

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: David Dryselius

Termin för examen: Period 1 VT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och problemformuleringar	8
1.3 Metod och material	8
1.4 Avgränsning	10
1.5 Disposition	10
2 FULLMAKTSINSTITUTET	12
2.1 Allmänt om rättshandlande genom annan	12
2.2 Fullmaktsbegreppet	13
2.3 Partsbindningssystematiken	14
2.3.1 Fullmaktsgivaren och tredje man	14
2.3.2 Fullmaktsgivaren och fullmäktigen	14
2.3.3 Mellanmannen och tredje man	15
2.4 Grundläggande regler om fullmakt	15
2.4.1 I fullmaktsgivarens namn	16
2.4.2 Inom fullmaktens gränser	16
2.5 Självständiga och osjälvständiga fullmakter	17
2.5.1 Självständiga fullmakter	17
2.5.2 Osjälvständiga fullmakter	17
2.6 Allmän ställningsfullmakt	18
2.6.1 Karaktär	18
2.6.2 Ställningsfullmaktens rekvisit	19
2.6.3 Mellanmannens synbara ställning	20
2.6.4 Ställningen ska grundas på avtal med huvudmannen	20
2.6.5 Behörighet enligt lag eller sedvänja	21
2.6.6 Huvudmannens bundenhet	22
2.6.7 Återkallelse av ställningsfullmakt	23
2.6.8 Förenlighet med fullmaktsläran	24
2.7 Fullmakten i ljuset av vilje- och tillitsteorierna	24

3	SPECIELL STÄLLNINGSFULLMAKT	26
3.1	Utgångspunkter	26
3.2	Toleransfullmakt	27
3.2.1	Allmänna utgångspunkter	27
3.2.2	Toleransfullmakten i praxis	29
3.2.2.1	NJA 1943 s. 316	29
3.2.2.2	NJA 1973 s. 725	29
3.2.2.3	NJA 1974 s. 706	30
3.2.2.4	NJA 1998 s. 304	31
3.2.2.5	NJA 2013 s. 659	32
3.2.3	Toleransfullmaktens yttre gräns	32
3.2.3.1	Upprepandekravet	33
3.2.3.2	Undanröjandekravet	34
3.3	Kombinationsfullmakt	35
3.3.1	Allmänna utgångspunkter	35
3.3.2	Kombinationsfullmakten i praxis	37
3.3.2.1	NJA 1950 s. 86	37
3.3.2.2	NJA 1985 s. 717	37
3.3.2.3	NJA 1990 s. 591	38
3.3.2.4	NJA 1992 s. 168	39
3.3.3	Kombinationsfullmaktens yttre gräns	40
3.3.3.1	Omständighetskravet	40
3.3.3.2	Härrörandekravet	42
3.3.3.3	Undanröjandekravet	42
3.4	Tillitsfullmakt	43
3.4.1	Allmänna utgångspunkter	43
3.4.2	Tillitsfullmakten i praxis	43
3.4.2.1	NJA 2013 s. 659	43
3.4.2.2	NJA 2014 s. 684	45
3.4.3	Tillitsfullmaktens yttre gräns	49
3.4.3.1	Tillitskravet	49
3.4.3.2	Härrörandekravet	51
3.4.3.3	Insiktskravet	51
3.5	Återkallelse av speciell ställningsfullmakt	52
4	EN DISTINKTION MELLAN FULLMAKTSFORMERNA	54
4.1	Fullmaktsformerna i jämförelse	54
4.1.1	Tolerans- och kombinationsfullmakt	54
4.1.2	Tolerans- och tillitsfullmakt	57
4.1.3	Kombinations- och tillitsfullmakt	59
4.2	Vilje- eller tillitsgrundade?	62
4.3	Något om förvirringen i underinstanserna	64
4.4	En enhetlig begreppsbildning	65
4.4.1	Begreppet tillitsfullmakt	66
4.4.2	Begreppet speciell ställningsfullmakt	67

5 SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	68
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	71
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	74

Summary

The archaic Swedish Contracts Act does not provide an exhaustive regulation of the types of power of attorney that exist in the modern Swedish society. As a result of court practice, new types of power of attorney have been developed in order to satisfy the protection interest of third parties. Based on the power of position, the Supreme Court has established the so-called special power of attorney. The power of positions requirement that the intermediary's competence must follow from law or custom has been disregarded, and the Supreme Court has found support for the intermediary's competence in other circumstances. The special power of attorney comes in three different forms.

The so-called tolerance power of attorney is based on that the principal, without intervening, tolerates an intermediary's legal acts, after which a third party receives a legitimate impression of the intermediary's competence. In the case of a combination power of attorney, the third party's justified impression derives from a combination of circumstances arising from the principal. In the case of a trust power of attorney, a binding agreement presupposes that a third party has a legitimate trust in the intermediary's competence, and that the circumstances that created the justified trust derive from the principal. The principal must also have had insight that these circumstances could cause a third party to have legitimate trust that the intermediary had the authority to represent the principal.

The various forms of special power of attorney are characterized by ambiguities. They do not have any necessary prerequisites, and it is difficult to determine their areas of application. Although the various forms of special power of attorney are similar, there are reasons to make a distinction between them. The tolerance power of attorney deviates from the combination and trust power of attorney because the intermediary's authority can only derive from the principal's tolerance. The combination and trust power of attorney have mutual features and are both based on a combination of circumstances

that give a third party the impression of the intermediary's authority. In the case of both combination and trust power of attorney, these circumstances must also derive from the principal.

The various forms of special power of attorney also enjoy varying support in the theories of will and trust. The tolerance power of attorney is characterized by declaration of intent, while the combination and trust power of attorney is based on trust considerations. There is confusion about whether the various forms of special power of attorney should continue to be applied, which is mainly seen in lower court practice. A confusion in the formation of concepts also justifies gathering the tolerance, combination and trust power of attorney under the concept of special power of attorney.

Sammanfattning

Avtalslagens ålderdomliga regler om fullmakt ger ingen uttömmande reglering av de fullmaktstyper som förekommer i det moderna svenska samhället. Vid sidan av avtalslagen har nya praxisgrundande fullmaktstyper utvecklats i syfte att tillgodose tredje mans skyddsintresse. Med utgångspunkt i den allmänna ställningsfullmakten har Högsta domstolen (HD) etablerat den speciella ställningsfullmakten. Kravet på att mellanmannens behörighet ska följa av lag eller sedvänja har åsidosatts, och HD har funnit stöd för mellanmannens behörighet i andra omständigheter. Den speciella ställningsfullmakten förekommer i tre olika former.

Den så kallade toleransfullmakten bygger på att huvudmannen utan att ingripa tolererat en mellanmans rättshandlingar, varefter tredje man fått ett befogat intryck av mellanmannens behörighet. Vid kombinationsfullmakt består tredje mans befogade intryck av mellanmannens behörighet i en kombination av omständigheter som härrör från huvudmannen. Vid tillitsfullmakt förutsätter avtalsbundenhet att tredje man hyst befogad tillit till mellanmannens behörighet, och att de omständigheter som skapat den befogade tilliten härrör från huvudmannen. Huvudmannen ska även ha haft insikt om att dessa omständigheter skulle kunna föranleda tredje man att hysa befogad tillit till att mellanmannen haft behörighet att företräda huvudmannen.

De olika formerna av speciell ställningsfullmakt präglas av oklarheter. Fullmaktsformerna har inga rekvisit och det är svårt att avgränsa deras tillämpningsområden. Trots att fullmaktsformerna liknar varandra finns det skäl att göra en distinktion mellan dem. Toleransfullmakten avviker från kombinations- och tillitsfullmakten eftersom mellanmannens behörighet enbart kan härledas ur huvudmannens tolerans. Kombinations- och tillitsfullmakten påminner starkt om varandra och utgår bägge från en kombination av omstän-

digheter som ger tredje man intryck av mellanmannens behörighet. Dessa omständigheter måste även vid bägge fullmaktstyperna härröra från huvudmannen.

De olika formerna av speciell ställningsfullmakt har dessutom varierande förankring i vilje- och tillitsteorierna. Toleransfullmakten präglas av viljehänsyn medan kombinations- och tillitsfullmakten i större utsträckning utgår från tillitshänsyn. Det råder en förvirring kring om de olika formerna av speciell ställningsfullmakt fortfarande bör tillämpas, vilket främst syns i underrättspraxis. En förvirring i begreppsbildningen motiverar även att samla tolerans, kombinations- och tillitsfullmakten under begreppet speciell ställningsfullmakt.

Förord

Så här i slutskedet av juristprogrammet vill jag ta tillfället i akt och formulera några tacksamma ord.

Först och främst vill jag tacka David Dryselius för fantastisk handledning. Tack för givande diskussioner och gediget engagemang.

Tack Lund för studentlivet, folket och underbara studentår.

Tack Háskólinn í Reykjavík för en utbytestermin jag aldrig glömmer.

Tack Agneta, Anders, Johan, Olof och Aviaaja för er stöttning.

Lund, maj 2021

Carl Knutsson

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (AvtL) trädde i kraft för 116 år sedan, och är en central författning inom förmögenhetsrätten.¹ Avtalslagen har genomlevt två världskrig, trettio svenska statsministrar och den tredje industriella revolutionen. Avtalslagens ålderdom har skapat diskussioner kring lagens kompatibilitet med det moderna samhället. Diskussionen rör främst om avtalslagen bör moderniseras, kompletteras, omarbetas eller lämnas orörd.² Förespråkarna för en omarbeting menar att lagen innehåller luckor eftersom den tillkom för över ett sekel sedan. Numera sker exempelvis avtalsförhandlingar under andra former och på andra vis än vid avtalslagens tillkomst. Avtalslagen genomsyras även av en generellt hållen begreppsbildning och terminologi, med följden att många avtalsrättsliga frågor saknar svar i lagstiftningen. I de fall svaret inte kan utläsas ur lagen aktualiserar avtalsrättsliga frågor ofta praxis, handelsbruk och i vissa fall utländska rättsregler.³

Avtalslagens regler om fullmakt har på grund av sin ålder kritiserats för att inte inrymma alla situationer där tredje man anses skyddsvärd.⁴ Det rör sig om situationer där tredje man fått ett befogat intryck av mellanmannens behörighet, men där någon avtalsbundenhet mellan huvudmannen och tredje man inte kunnat konstateras utifrån avtalslagens bestämmelser. I syfte att tillgodose det moderna samhällets behov av ett smidigt och ändamålsenligt full-

¹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 40.

² Se t.ex. Christina Ramberg, En ny avtalslag, SvJT 2011 s. 32, Kleineman (2015) i Aftaleloven 100 år, kap 17 och Torgny Håstad, Reform av de nordiska avtalslagarna? Nordiska juristmötet i Reykjavik 22-24 augusti 1990.

³ Ramberg & Ramberg (2019) s. 31.

⁴ Dotevall (2013) s. 54.

maktsinstitut har det därför genom praxis vuxit fram ytterligare fullmaktstyper.⁵ Dessa präglas av tanken att bundenhet för huvudmannen har ansetts adekvat och ändamålsenligt, även om det inte funnits stöd för bundenhet i avtalslagen.⁶

De nya fullmaktstyperna har i huvudsak vuxit fram vid sidan av, eller i anslutning till, avtalslagens regler om allmän ställningsfullmakt. En ställningsfullmäktigs behörighet att rättshandla för sin huvudmans räkning ska enligt 2 kap. 10 § 2 st. AvtL följa av lag eller sedvänja. Vid flera tillfällen har HD emellertid vid prövningen av ställningsfullmakt konstaterat att fullmäktigen varit behörig trots att någon behörighet inte kunnat härledas ur 2 kap. 10 § 2 st. I dessa fall har HD istället funnit stöd för mellanmannens behörighet i andra omständigheter. De nya fullmaktstyperna kan således beskrivas som utbyggnader av ställningsfullmakten, eftersom HD i princip utgår från den allmänna ställningsfullmakten, men erkänner andra behörighetsgrunder än lag eller sedvänja.⁷

Dessa nya fullmaktstyper har kommit att kallas speciell ställningsfullmakt i syfte att särskilja dem från den allmänna ställningsfullmakten.⁸ Den speciella ställningsfullmakten har tillskrivits olika beteckningar i praxis och doktrin beroende på vilka omständigheter som föranlett fullmäktigens behörighet. De benämningar som fått störst genomslag är toleransfullmakt, kombinationsfullmakt och tillitsfullmakt.⁹ Den speciella ställningsfullmakten är till följd

⁵ Ola Svensson, Viljeförklaring och tillitsfullmakt, JT 2015/16 s. 330.

⁶ Se NJA 2002 s. 244.

⁷ Munukka, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁸ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 229 och Munukka, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁹ Begreppen tolerans- och kombinationsfullmakt lanserades av Kurt Grönfors under 60-talet genom *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, Norstedt, Stockholm, 1961. Begreppet tillitsfullmakt lanserades av HD genom avgörandena ”Asistan Turistik” NJA 2013 s. 659 och ”Chefen för Alvestadivisionen” NJA 2014 s. 684.

av sin vaga förankring i avtalslagen ofta föremål för diskussion.¹⁰ Det är därför intressant att utreda fenomenet speciell ställningsfullmakt, och i huvudsak vilka omständigheter som konstituerar en sådan. Det är även relevant att undersöka hur de olika formerna av speciell ställningsfullmakt förhåller sig till varandra.

1.2 Syfte och problemformuleringar

Uppsatsens syfte är att utreda på vilket sätt den speciella ställningsfullmakten har ersatt rekvisitet lag och sedvänja i 2 kap. 10 § 2 st. AvtL. För att uppnå syftet har följande problemformuleringar preciserats:

- Vilka grundläggande egenskaper har fullmaktsinstitutet i svensk rätt?
- Under vilka förutsättningar föreligger en speciell ställningsfullmakt?
- Kan en meningsfull distinktion göras mellan olika former av speciell ställningsfullmakt?

1.3 Metod och material

Med utgångspunkt i den gällande rätten har problemformuleringarna besvarats utifrån det som traditionellt kallats rättsdogmatisk metod.¹¹ Metoden syftar till att beskriva och analysera innehållet i gällande rätt med utgångspunkt i vissa källor, de så kallade rättskällorna. I allmänhet anses att rättsdogmatiska uttalanden ska vara auktoritativa. Uttalanden om gällande rätt måste således grundas på auktoritativa rättskällor. De rättskällor som i allmänhet betraktas som auktoritativa är lag och annan bindande författning, förarbeten och auktoritativa domstolsavgöranden.¹²

¹⁰ Se t.ex. Stefan Lindskog, Tillitsfullmakten - en replik, SvJT 2020 s. 785, Olle Wännström, En fullmaktslära i förändring – reflektioner kring NJA 2014 s. 684, SvJT 2019 s. 16. och Konrad Lundberg, Ytterligare om tillitsfullmakter, JT 2015/16 s. 735.

¹¹ Kleineman (2018) i Juridisk Metodlära, s. 21.

¹² Lena Olsen, Rättsvetenskapliga perspektiv, SvJT 2004 s. 105.

Lagstiftningen används främst i syfte att beskriva de grundläggande reglerna om fullmakt och deras rättsverkningar. Dessvärre ger lagstiftningen ingen vägledning avseende speciell ställningsfullmakt eftersom fullmaktstypen utvecklats utanför avtalslagens ramar.¹³ Den speciella ställningsfullmakten är en produkt av praxis och diskussioner i den rättsdogmatiska doktrinen. Tankarna bakom den speciella ställningsfullmakten har dock visst stöd i förarbetena till avtalslagen och rättspraxis från innan avtalslagens ikraftträdande.¹⁴

Mot bakgrund av detta ges praxis och doktrin ett särskilt utrymme i uppsatsen. Av praxis följer under vilka förutsättningar en speciell ställningsfullmakt föreligger. Den speciella ställningsfullmakten har utvecklats sedan avtalslagens ikraftträdande och hänsyn måste därför tas till äldre praxis. I sammanhanget bör det dock nämnas att praxis från HD som berör speciell ställningsfullmakt är sparsamt förekommande, och i uppsatsen behandlas i princip samtliga förmögenhetsrättsliga avgöranden på området.¹⁵ I syfte att nyansera diskussionen kring hur de olika typerna av speciell ställningsfullmakt förhåller sig till varandra används även praxis från underinstanserna, med en medvetenhet om dess ställning som icke-rättskälla.

Doktrinen utgör inte en auktoritativ rättskälla, men den erbjuder sammanfattningar och konsoliderade versioner av ett större materia. Avseende speciell ställningsfullmakt tjänar doktrinen även andra syften eftersom fullmaktstypen är och har varit föremål för omfattande diskussion i den rättsvetenskapliga debatten. Doktrinen främsta bidrag har varit att namnge och kategorisera de olika formerna av speciell ställningsfullmakt genom sammanställningar av praxis på området. Det råder dock ingen enighet i hur formerna av speciell ställningsfullmakt bör kategoriseras, och det saknas konsensus kring hur de olika formerna av speciell ställningsfullmakt förhåller sig till varandra.¹⁶

¹³ Se t.ex. Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2. kap 10 § AvtL. Notera även rubricering av tillitsfullmakt i Ramberg & Ramberg (2019) s. 65.

¹⁴ Se t.ex. Förslag s. 71 och NJA 1877 s. 268.

¹⁵ Speciell ställningsfullmakt förekommer även i arbetsrättslig praxis från Arbetsdomstolen. Se härvid särskilt AD 1994 nr 11.

¹⁶ Se t.ex. Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) och Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

Mot bakgrund av att den speciella ställningsfullmakten saknar uttryckligt lagstöd och att fullmaktstypen kritiserats är det angeläget att anlägga ett kritiskt perspektiv på källmaterialet.

1.4 Avgränsning

Inledningsvis bör nämnas att den speciella ställningsfullmakten i sig utgör en mycket avgränsad del av fullmaktsrätten. Fullmaktstypen har utvecklats utifrån ett ord i ett stycke i avtalslagen, och få avgöranden finns på området. Eftersom speciell ställningsfullmakt är föremål för uppsatsen redogörs endast översiktligt för övriga delar av fullmaktsinstitutet.¹⁷ Beskrivningen av fullmaktsinstitutet avser de grundläggande komponenter inom fullmaktsläran som är nödvändiga för förståelsen av speciell ställningsfullmakt. Eftersom den speciella ställningsfullmakten vuxit fram med utgångspunkt i avtalslagens regler om ställningsfullmakt beskrivs även den allmänna ställningsfullmakten översiktligt. Övriga lagreglerade fullmaktstyper och regleringen kring dessa faller utanför uppsatsen och behandlas således inte.

1.5 Disposition

I framställningens andra kapitel ges en allmän redogörelse för fullmaktsrätten. I kapitlet problematiseras och utreds fullmaktsbegreppet, för att sedan beskriva partsbindningssystematiken och de rättsliga relationer som uppkommer mellan de inblandade parterna vid fullmakt. Därefter behandlas de grundläggande reglerna om fullmakt och distinktionen mellan självständiga och osjälvständiga fullmaktstyper med tillhörande exempel. I kapitlet beskrivs även de krav som uppställs för att en giltig fullmakt ska anses föreligga, och hur denna binder huvudmannen. Efter att fullmaktens grundläggande strukturer tydliggjorts ägnas uppmärksamhet åt den allmänna ställningsfullmakten

¹⁷ För en sådan redogörelse, se t.ex. Hugo Tiberg & Rolf Dotevalls *Mellanmansrätt*, Åttonde upplagan, Fritze, Stockholm, 1994.

och dess reglering i 2 kap. 10 § 2 st. AvtL. Här uppmärksammas ställningsfullmaktens funktion, dess rekvisit och återkalleleregler. I kapitlet redogörs även för vilje- och tillitsteorierna, vilka tillsammans präglar fullmaktsrätten.

I det tredje kapitlet behandlas speciell ställningsfullmakt. Avsnittet innehåller en redogörelse för tolerans-, kombinations- och tillitsfullmakt. Fullmaktsformernas allmänna utgångspunkter och historia presenteras, och efterföljs av en genomgång av befintlig praxis på området. I kapitlet fastslås genom analyser av praxis även fullmaktsformernas karaktäristik, tillämpningsområden och yttre gränser. I kapitlet förs även en diskussion kring återkallelse av speciell ställningsfullmakt.

I uppsatsens fjärde kapitel jämförs och analyseras de olika formerna av speciell ställningsfullmakt i syfte att undersöka om det kan göras en distinktion mellan dem. Jämförelsen utgår från de förutsättningar som i praxis uppställts för respektive fullmaktsform, och utreder även i vilken mån bedömningsgrunder överensstämmer och går in i varandra. Härvid görs även en undersökning kring om en distinktion mellan fullmaktsformerna är möjlig att göra utifrån respektive fullmaktsforms förankring i vilje- och tillitsteorierna. Därefter diskuteras hur den speciella ställningsfullmakten behandlats i underrättspraxis, särskilt mot bakgrund av senare års avgöranden från HD. Avslutningsvis presenteras tankegångar rörande begreppsbyggnaden och vilka förutsättningar som föreligger för ett gemensamt begrepp för de olika formerna av speciell ställningsfullmakt.

I ett femte och avslutande kapitel sammanfattas de slutsatser som gjorts utifrån problemformuleringarna.

2 Fullmaktsinstitutet

2.1 Allmänt om rättshandlande genom annan

Utgångspunkten vid avtalsslut och annat rättshandlande är att den som företar handlingen förpliktar sig själv.¹⁸ Det är emellertid vanligt att en person som avser ingå ett avtal eller företa en rättshandling överlåter förhandlingarna och de åtgärder som leder till avtalsbundenhet åt någon annan. Genom ett sådant förfarande kan avtalsslut och andra rättshandlingar ske indirekt genom en representant. Representanten rättshandlar då för *annans räkning*. I samhället förekommer olika typer av representanter som på olika sätt agerar mellanmän i syfte att underlätta och möjliggöra transaktioner. Det kan exempelvis röra sig om mäklare, handelsagenter och kommissionärer, och representanternas ställning grundar sig ofta i ett uppdragsförhållande. Det är emellertid inte enbart aktivt företagande av en rättshandling som kan ske genom representant, utan representanten kan även fungera som mottagare av en rättshandling. Det kan i sådana fall röra sig om ställföreträdare som med bindande verkan tar emot en uppsägning eller betalning för sin huvudmans räkning. Detta kallas för passiv representation.¹⁹

De regler som behandlar den här typen av representationsrättsliga frågor brukar kategoriseras som tillhörande *mellanmansrätten*.²⁰ En central del av mellanmansrätten är fullmaktsrätten, eftersom rättshandlande genom annan ofta sker med hjälp av fullmakt. Fullmakt är en form av avtalsmässig representation som i huvudsak regleras i avtalslagen.²¹ Det som kännetecknar fullmaktsrätten är att mellanmannen åstadkommer en partsbindning mellan två parter:

¹⁸ Ramberg & Ramberg (2019) s. 58.

¹⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 176.

²⁰ Tiberg & Dotevall (1994) s. 11.

²¹ Adlercreutz & Mulder (2017) s. 55. En del fullmaktstyper regleras utanför avtalslagen. Ett exempel är framtidfullmakter, som regleras i lag (2017:310) om framtidfullmakter. En del regler kring sysslomannaskap återfinns även i 18 kap. handelsbalken (1736:0123 2).

huvudmannen och tredje man. Fullmaktsinstitutet möjliggör för huvudmannen och tredje man att bli avtalsparter på samma sätt som om de själva hade ingått avtalet. Mellanmannen står utanför avtalsförhållandet under förutsättning att rättshandlingen har företagits i huvudmannens namn.²² Fullmaktsinstitutet regleras i avtalslagens andra kapitel.

2.2 Fullmaktsbegreppet

Rubriken till avtalslagens andra kapitel stadgar ”Om fullmakt”, men det saknas en definition av begreppet fullmakt i lagen. I motiven till avtalslagen definieras fullmakt som ”en till tredje man riktad viljeförklaring av huvudmannen, varigenom denne påtager sig följderna av den rättshandling ställföreträdaren å hans vägnar företager.”²³ Definitionen har utsatts för kritik, bland annat eftersom den är väldigt generell.²⁴

Grönfors och Dotevall har påpekat begreppets mångtydighet och framfört att begreppet fullmakt i lagen och vid juridiskt språkbruk kan användas i minst fem olika betydelser. Fullmakt kan först och främst avse själva *rättsinstitutet* fullmakt. Med detta avses reglerna kring och användandet av fullmakt som rättsligt instrument. Begreppet kan vidare ta sikte på den *viljeförklaring* som är ämnad att uppnå en fullmakt. Begreppet kan också innefatta den fysiska skriftliga *handling* som manifesterar huvudmannens viljeförklaring och som fullmäktigen uppvisar för tredje man. Det kan även avse själva *partsbindningsmönstret*, nämligen att huvudmannen blir bunden som part medan mellanmannen står utanför rättsförhållandet. Slutligen kan begreppet avse *mellanmannens förmåga* att utlösa verkningarna av fullmakten. Dessa något förvirrande betydelser kan konkretiseras genom att begreppen preciseras och skrivs ut i ett exempel. Ett *fullmaktsdokument*, vilken innehåller huvudman-

²² Ramberg & Ramberg (2019) s. 59.

²³ Förslag s. 62.

²⁴ Se härom Jan Hellner, Avtals- och köprätt under 1900-talet, SvJT 1984 s. 755. Hellner menar bl.a. att en huvudman vid ställningsfullmakt knappast är villig att bli bunden av alla rättshandlingar som den ställningsfullmäktige företar.

nens *fullmaktsförklaring* ger mellanmannen *fullmakt* att utlösa de *fullmaktsverkningar* som inbegrips i *fullmaktsinstitutet*. Med anledning av dessa oklarheter måste det i varje enskilt fall preciseras vilken betydelse av fullmakt som åsyftas.²⁵

2.3 Partsbindningssystematiken

Vid fullmakt uppkommer rättsliga relationer mellan de inblandade parterna liksom vid andra mellanmansrättsliga situationer. Den som företräds, alltså huvudmannen, benämns *fullmaktsgivare* i fullmaktssammanhang. Den rätts- handlande representanten, alltså mellanmannen, benämns *fullmäktigen*. Den gentemot vilken fullmäktigen rättshandlar benämns *tredje man* eller motpar- ten. Mellan dessa parter uppkommer i huvudsak tre rättsliga relationer.²⁶

2.3.1 Fullmaktsgivaren och tredje man

En relation är den mellan fullmaktsgivaren och tredje man. Denna relation uppkommer genom mellanmannens rättshandlande, och är den yttre relat- ionen som regleras genom avtalslagen. I avtalslagen kallas denna relation för *behörighet*. Den yttre relationen aktualiserar frågan under vilka förutsätt- ningar fullmaktsgivaren blir bunden av de rättshandlingar fullmäktigen före- tagit å hans vägnar. Fullmakten, och de fakta den grundas på ger således full- mäktigen en kompetens att med bindande verkan rättshandla för fullmaktsgi- varen. Behörigheten kan ha olika omfång och grader. Behörigheten kan ex- empelvis endast omfatta en rätt att förhandla, men inte att sluta ett bindande avtal.²⁷

2.3.2 Fullmaktsgivaren och fullmäktigen

Det interna rättsförhållande som föreligger mellan fullmaktsgivaren och full- mäktigen är avgörande för vad fullmäktigen på grund av det bakomliggande

²⁵ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till kapitelrubri- ken 'Om fullmakt'.

²⁶ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 184-186.

²⁷ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 184.

avtalet har kompetens att göra. Avtalslagen benämner detta interna rättsförhållande som *befogenhet*. Fullmäktigens befogenhet är generellt mer begränsad än behörigheten, eftersom befogenheten begränsas genom huvudmannens angivna instruktioner. Dessa instruktioner är dessutom ofta okända för motparten, exempelvis om fullmäktigen har till uppgift att för fullmaktsgivarens räkning förhandla fram ett så förmånligt avtal som möjligt. Skillnaden mellan fullmäktigens behörighet och befogenhet kan beskrivas som att behörigheten innebär vad fullmäktigen *kan* göra, medan befogenheten innebär vad fullmäktigen *får* göra.²⁸

2.3.3 Mellanmannen och tredje man

Som tidigare konstaterats står fullmäktigen utanför det yttre rättsförhållandet. Det är ett centralt inslag i fullmaktsrätten. Mellanmannen hamnar genom sin rättshandling gentemot tredje man inte i något rättsförhållande med denne. Under förutsättning att fullmäktigen handlar med stöd av fullmakt uppkommer inga rättsverkningar för fullmäktigen, men fullmäktigen kan bli föremål för rättsverkningar om denne handlar utan erforderlig fullmakt.²⁹

2.4 Grundläggande regler om fullmakt

De grundläggande reglerna om fullmakt återfinns i 2 kap. 10 och 11 §§ AvtL. 2 kap. 10 § 1 st. stadgar den grundläggande regeln, att huvudmannens bundenhet förutsätter att fullmäktigen handlar inom sin behörighet och att rättshandlingen företas i huvudmannens namn.

*”Den, som åt annan givit fullmakt att sluta avtal eller eljest företaga rättshandlingar, varder omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man genom rättshandling, som fullmäktigen inom fullmaktens gränser företager i fullmaktsgivarens namn.”*³⁰

²⁸ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 184-185.

²⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 186.

³⁰ 2 kap. 10 § AvtL.

2.4.1 I fullmaktsgivarens namn

För att normala fullmaktsverkningar ska utlösas krävs för det första att fullmäktigen rättshandlar i fullmaktsgivarens namn.³¹ I princip innebär detta att personen som rättshandlar ska uppträda på ett sådant sätt att tredje man förstår att rättshandlingen syftar till att bilda ett rättsförhållande mellan honom eller henne och den person för vars räkning den rättshandlande är verksam. Framgår det inte tydligt presumeras att den rättshandlande personen handlar i eget namn.³² Det finns med andra ord skäl för fullmäktigen att klargöra att han eller hon är fullmäktig, annars bär fullmäktigen risken för oklarhet i det avseendet. Ofta framgår dock fullmaktsförhållandet av omständigheterna, och i sådana fall behöver inte fullmaktsgivaren uttryckligen nämnas. Ett belysande exempel är ett butiksbiträde, där kunden antagligen utgår från att avtalet sluts med butiksinnehavaren och inte med biträdet.³³

2.4.2 Inom fullmaktens gränser

Den andra förutsättningen för att fullmaktsverkningar ska utlösas är att rättshandlingen faller inom fullmaktens gränser.³⁴ Faller handlingen utanför fullmaktens gränser är handlingen inte gällande mot fullmaktsgivaren. Vad som avses med formuleringen är alltså att rättshandlingen omfattas av fullmäktigens behörighet. Det kan här nämnas att om fullmäktigen överskridit behörigheten anses tredje man kunna göra rättshandlingen gällande till den del den omfattas av fullmäktigens behörighet. Det bör även nämnas att om en person som utan fullmakt företar en rättshandling som denne påstår är i en fullmaktsgivares namn är handlingen inte utan rättslig betydelse. Huvudmannen kan i efterhand ratihabera, eller godkänna rättshandlingen varigenom handlingen får samma rättsverkningar som om den företagits med stöd av en erforderlig fullmakt. En handling som inte omfattas av fullmäktigens behörighet får fullmäktigen själv ansvara för, vilket regleras i 2 kap. 25 § AvtL om falsus procurator.³⁵

³¹ Grauers (2017) s. 90.

³² Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

³³ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

³⁴ Grauers (2017) s. 90.

³⁵ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

2.5 Självtändiga och osjälvtändiga fullmakter

I praktiken finns det olika former av fullmakter. Avtalslagen erbjuder som nämnts ingen uttömmande reglering av de fullmaktstyper som förekommer. I avtalslagen görs dock en viktig distinktion mellan så kallade självtändiga och osjälvtändiga fullmakter.³⁶

2.5.1 Självtändiga fullmakter

Den självtändiga fullmakten karakteriseras av att själva fullmaktsförklaringen sker i form av en till tredje man riktad viljeförklaring. Den självtändiga fullmakten grundas alltså på ett yttre faktum som tredje man uppfattar och som härrör från huvudmannen.³⁷ Ett vanligt förekommande exempel är en skriftlig fullmakt enligt 2 kap. 16 § AvtL, varigenom huvudmannen ger fullmäktigen ett skriftligt dokument som sedan kan användas som legitimationshandling vid uppvisande för tredje man. Ett annat exempel på en självtändig fullmakt är direktmeddelad fullmakt i 2 kap. 13 § AvtL. Denna fullmaktstyp kännetecknas av att fullmaktsförklaringen riktas direkt mot tredje man. En mindre frekvent förekommande variant är kungörelsefullmakten, varigenom fullmakt kungörs av fullmaktsgivaren i tidning eller på något annat lämpligt sätt. Kungörelsefullmakten skiljer sig från direktmeddelad fullmakt på så sätt att fullmakten riktar sig till en obestämd krets av mottagare. Gemensamt för de självtändiga fullmakterna är alltså att tredje man kan hävda sin rätt mot huvudmannen genom ett från fullmaktsgivaren härrörande yttre faktum, vilket är oberoende av vilka uppgifter fullmäktigen lämnar.³⁸

2.5.2 Osjälvtändiga fullmakter

Den osjälvtändiga fullmakten grundas i att fullmaktsgivaren gett fullmäktigen i uppdrag att rättshandla för fullmaktsgivarens räkning. En sådan uppdragsfullmakt brukar kallas § 18-fullmakt, och utgår ifrån förhållandet mellan

³⁶ Dotevall (1998) s. 74.

³⁷ Tiberg (1994) s. 45.

³⁸ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 186-187.

fullmaktsgivaren och fullmäktigen.³⁹ Vid en osjälvständig fullmakt finns således inga yttre omständigheter som tredje man kan iaktta för ett konstaterande av fullmäktigens behörighet. Uppdraget kan bestå i skriftliga eller muntliga instruktioner till fullmäktigen. Av 2 kap. 11 § 2 st. framgår att en fullmäktig som med stöd av uppdragsfullmakt går utanför sin befogenhet inte kan binda huvudmannen, oavsett om tredje man insåg eller bort inse att fullmäktigen överskred sin befogenhet. Den osjälvständiga fullmakten utmärks således av att behörighet och befogenhet, till skillnad från många andra fullmaktstyper, sammanfaller. Detta innebär att om fullmäktigen handlat utanför det uppdrag som fullmaktsgivaren instruerat blir fullmaktsgivaren inte bunden av rättshandlingen, oavsett existensen av tredje mans goda tro.⁴⁰

2.6 Allmän ställningsfullmakt

2.6.1 Karaktär

Ställningsfullmakten regleras i 2 kap. 10 § 2 st. och fyller en praktisk och viktig funktion.⁴¹ Den grundas på att någon genom avtal med huvudmannen innehar en ställning som under vissa förutsättningar ger denne behörighet att rättshandla för huvudmannens räkning.⁴² De centrala problemen rör svårigheten att avgränsa vilken behörighet som följer av en viss ställning. Av 2 kap. 10 § 2 st. AvtL följer:

”Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest i följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses han hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som falla inom gränserna för denna behörighet.”⁴³

³⁹ Namnet kommer från att uppdragsfullmakten regleras i 2 kap. 18 § AvtL.

⁴⁰ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 186-187.

⁴¹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016). 207 och Tiberger & Dotevall (1994) s. 45.

⁴² Dotevall (2013) s. 47.

⁴³ 2 kap. 10 § 2 st. AvtL.

Bestämmelsen innebär att den som intar en ställning som medför en behörighet enligt lag eller sedvänja, ska anses ha samma behörighet som avses i 10 § 1 st. AvtL. Uttrycket ”anses hava fullmakt” indikerar att det inte rör sig om en ”riktig” fullmakt, men att den som har ställningsfullmakt ändå ska behandlas som om en riktig fullmakt föreligger. Trots att fullmakten i förarbetena definieras som en till tredje man riktad viljeförklaring, kan fullmaktsverkningar alltså utlösas även i form av att någon innehar en ställning.⁴⁴ I praxis och doktrin råder enighet kring att kalla en ställningsfullmakt där behörigheten härleds från lag eller sedvänja för *allmän ställningsfullmakt*.⁴⁵

2.6.2 Ställningsfullmaktens rekvisit

Enligt Dotevall och Grönfors framgår inte förutsättningarna för ställningsfullmakt ensamt av 2 kap. 10 § 2 st., utan stycket måste läsas tillsammans med 2 kap. 10 § 1 st. 11 § 1 st. och 2 kap. 15 § AvtL. Först och främst måste mellanmannen inta en ställning. Denna ställning ska grundas i ett avtal med huvudmannen, och ställningen ska enligt lag eller sedvänja medföra behörighet. Mellanmannen måste vidare företa rättshandlingar i huvudmannens namn, och rättshandlingarna måste falla inom fullmaktens gränser, vilka är de gränser som lag eller sedvänja sätter för den aktuella ställningen. Medkontrahten måste slutligen vara i god tro. Ställningsfullmakten bygger på principen om synbarhet, och en naturlig följd av det är att ställningsfullmakten är konstruerad som en självständig fullmakt. Av motiven framgår att ställningen kan jämföras med ett fullmaktsdokument som är avsett att uppvisas för tredje man, av vilket fullmaktens existens och gränserna för fullmäktigens behörighet ska framgå. Det är alltså de yttre synbara omständigheterna som tredje man har att förhålla sig till och i god tro ska förlita sig på. Tredje man har således ingen skyldighet att efterforska huruvida fullmäktigens befogenhet har inskränkts av huvudmannen, utan han kan utgå från ställningen som det yttre förhållandet.⁴⁶

⁴⁴ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

⁴⁵ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 229 och NJA 1998 s. 304.

⁴⁶ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

2.6.3 Mellanmannens synbara ställning

Rekvisitet att mellanmannen ska inta en ställning innebär också att denna ställning ska vara synbar. Det finns givna situationer, exempelvis där en person i en butik sitter under kassaskylten. Rekvisitet ställning kan emellertid vara uppfyllt även i mer oklara situationer. Ett belysande exempel är en kontorschef som beställer kontorsmateriel av en pappershandlare. Pappershandlaren får högst sannolikt inte se kontorschefen på plats i sitt kontor, utan behörigheten får anses framgå av den ställning chefen innehar inom företagets organisation. Detta kan ske bland annat genom personens titel, eller att tredje man exempelvis bett om att per telefon få bli kopplad till den som har ansvar för ett visst område.⁴⁷ Att någon med en huvudmans samtycke är verksam i vissa tjänstelokaler kan också ge ett intryck av behörighet.⁴⁸ Rent allmänt bör man kunna förvänta sig att ju högre ställning en representant har inom en organisation, desto större behörighet följer av ställningen.⁴⁹

2.6.4 Ställningen ska grundas på avtal med huvudmannen

Det andra rekvisitet innebär att ställningen ska grundas på avtal med huvudmannen. Det kan röra sig om såväl ett anställningsavtal som ett uppdragsavtal. Exempelvis har någon som fått i uppdrag att utföra reparationer på en fastighet behörighet att göra små inköp relaterat till uppdraget.⁵⁰ Rekvisitet kan emellertid anses uppfyllt även i mindre klara fall, men det bör krävas något förhållande eller agerande från huvudmannens sida. Ett belysande exempel är om en främling går in i en butik och spelar expedit, varigenom denne binder butiksägaren till ett avtal. En sådan situation har ingen koppling till huvudmannen och kan rimligen inte godtas. Ställningsfullmaktens avtalsrekvisit kan i någon mening sägas oförenligt med principen om synbarhet som ställningsfullmakten grundas på. Ett avtal, eller någon form av instämmande från huvudmannen är normalt inte något som kan iakttas från tredje mans

⁴⁷ Jfr NJA 1953 s. 566.

⁴⁸ Se NJA 1950 s. 86 och NJA 1973 s. 725.

⁴⁹ Munukka, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁵⁰ Jfr NJA 1944 A 25.

synvinkel. Än mindre synbart för tredje man är vad avtalet innebär i detalj.⁵¹ Ställningsfullmaktens avtalsrequisit har genom praxis tillmätts mindre betydelse, vilket kommer att framgå av redogörelsen för speciell ställningsfullmakt.

2.6.5 Behörighet enligt lag eller sedvänja

Den ställningsfullmäktiges behörighet ska följa av antingen lag eller sedvänja. I de fall där fullmäktigens behörighet följer av lag uppstår sällan några problem. Ett exempel på vidsträckt behörighet som följer av lag är behörigheten för befälhavaren på ett fartyg. Befälhavaren har enligt lag behörighet att träffa avtal om godstransport och att företa andra rättshandlingar för redarens räkning.⁵²

Problemen rör istället de situationer där sedvänja ska utgöra behörighetsgrundande rättsfaktum. Den sedvanegrundade ställningsfullmaktens behörighetsgränser är besvärligare att fastställa än andra typer av behörighetsgränser.⁵³ Sedvänjan kan exempelvis inte likställas med handelsbruk, varför lokala bruk och kutymer inte kan utgöra sedvänja.⁵⁴ Sedvänja i form av rättslig norm kräver att det rör sig om ett handlande som är accepterat i en vidare krets inom en bransch i ett omfattande geografiskt område. Det ska röra sig om väl utbredda handlingsvanor i såväl tid som rum. Sedvänjan innefattar alltså både vad som kan kallas gängse skick och bruk och rådande rättsuppfattning.⁵⁵

Vad som utgör gängse skick och bruk kan konstateras av domstol i samband med företagna utredningar av exempelvis branschorganisationer och myndigheter.⁵⁶ Förr var det vanligt att en handelskammare tillfrågades, varefter kammaren exempelvis kunde företa en enkätundersökning. Detta verkar inte

⁵¹ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

⁵² Jfr 6 kap. 8 § sjölagen (1994:1004).

⁵³ Munukka, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁵⁴ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

⁵⁵ Dotevall (2013) s. 50.

⁵⁶ Se NJA 1969 s. 185 och NJA 1956 s. 36.

längre ske i någon större utsträckning.⁵⁷ Vad som sedan utgör rådande rättsuppfattning har domstolarna stor möjlighet att påverka. Domstolarna har ju möjlighet att etablera och förändra den allmänna rättsuppfattningen om vilken behörighet som följer av olika ställningar. Det kan exempelvis ske genom att en domstol konstaterar sedvänja med utgångspunkt i folks uppfattningar.⁵⁸ Vad som utgör sedvänja och därmed rättskälla ställs det med andra ord höga krav på. Bedömningen om sedvänja utgör behörighetsgrund får avgöras från fall till fall, och praxis är spretig. I ett fall ansågs exempelvis en bilförsäljare inte ha behörighet till följd av sedvänja att ingå försäljningsavtal.⁵⁹ I ett annat fall hade en möbelförsäljare behörighet att för sin huvudmans räkning ingå avtal om beställning av möbler för leverans.⁶⁰

Sedvänjan som rättsbildande faktor och föränderligt fenomen möjliggör en flexibel tillämpning av ställningsfullmakter, avtalslagens ålderdomliga lydelse till trots. Nya situationer och utvecklingar i handeln kan därmed omfattas av stadgandet och få rättsligt genomslag.⁶¹ Ställningsfullmakten är därutöver anpassad till schablonartade och vardagligt förekommande rättshandlingar, medan ovanliga och mer omfattande rättshandlingar borde föregås av ett fullmaktsdokument. Därför bör det vara troligare att behörighet på grund av sedvänja föreligger vid rutinmässiga angelägenheter som utförs av någon i en underordnad ställning, än om det är fråga om ovanliga åtgärder utförda av en person ”högre upp” i hierarkin.⁶²

2.6.6 Huvudmannens bundenhet

Har huvudmannen placerat en person i en sådan ställning som beskrivs i 2 kap. 10 § 2 st. AvtL får han svara för rättshandlingar som företas av ställningsfullmäktigen, under förutsättning att dessa rättshandlingar företas inom gränserna för vad som anses sedvanligt för en fullmäktig i den position som

⁵⁷ Munukka, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁵⁸ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

⁵⁹ NJA 1969 s. 185.

⁶⁰ NJA 1972 s. 408.

⁶¹ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

⁶² Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

mellanmannen befinner sig i. Trots att ställningsfullmakten ytterst grundar sig i ett internt avtal klassificeras den som en självständig fullmakt. Behörigheten knyts nämligen till det utåt synbara faktum som är den utifrån uppfattbara ställningen. Klassificering som självständig fullmaktstyp gör att behörighet och befogenhet åtskiljs. Om huvudmannen lämnat särskilda instruktioner till fullmäktigen i syfte att begränsa dennes befogenhet, kan dessa instruktioner endast göras gällande i de fall tredje man är i ond tro. I motiven angavs dessutom angående ställningsfullmakt att tredje man inte behöver efterforska huruvida huvudmannen i det enskilda fallet inskränkt fullmäktigens befogenhet.⁶³ Tredje man behöver således endast förhålla sig till det yttre förhållandet och att fullmäktigen innehar en ställning som enligt gängse uppfattning utrustar fullmäktigen med makt att företa rättshandlingar. Ställningsfullmaktens praktiska betydelse, betraktad i kombination med motivuttalandena ger sken av att det bör krävas en hel del för att tredje man ska anses vara i ond tro.⁶⁴

2.6.7 Återkallelse av ställningsfullmakt

Återkallelse av ställningsfullmakt regleras i 2 kap. 15 § AvtL. Av bestämmelsen framgår att fullmakten återkallas genom att den fullmäktige effektivt avlägsnas från den ställning som gett fullmäktigen behörighet. Avlägsnandet kan jämföras med förstörelse av ett fullmaktsdokument. Det kan vara besvärligt att avgöra vad som faktiskt utgör ett avlägsnande av fullmäktigen. Rör det sig om en ställningsfullmäktig i en butik bör behörigheten upphöra så snart fullmäktigen fysiskt inte befinner sig i butikens lokaler. Om ställningen däremot är svårare att identifiera blir det besvärligare att avgöra vilka åtgärder huvudmannen måste vidta. Troligen måste huvudmannen undanröja de faktorer som ger omgivningen intrycket av fullmäktigens behörighet.⁶⁵

Det som krävs för att avlägsna fullmäktigen från sin ställning blir därför en bedömningsfråga i varje enskilt fall. En uppsägning av en anställning torde

⁶³ Förslag s. 73.

⁶⁴ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 209.

⁶⁵ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 15 §.

kunna vara tillräckligt i vissa fall, men inte om den anställde fortsatt engagerar sig inom exempelvis samma verksamhet. De förhållanden som ursprungligen gett fullmäktigen behörighet måste helt upphöra att föreligga. En kassörska som trots uppsägning stannar i kassan är exempelvis fortfarande behörig att ta emot betalningar. På samma sätt har en sjökaptan som trots att ha blivit avsatt fortsätter som befälhavare rätt att sluta avtal för rederiets räkning. 2 kap. 12 § AvtL möjliggör en partiell återkallelse av en ställningsfullmakt. Fullmakten kan återkallas genom direkt meddelande till utomstående, som då inte kan hävda att giltig fullmakt föreligger.⁶⁶

2.6.8 Förenlighet med fullmaktsläran

Det kan argumenteras att ställningsfullmakten inte överensstämmer med fullmaktsdefinitionen som uttalades i förarbetena till avtalslagen, eftersom fullmaktstypen grundas på avtal mellan huvudmannen och mellanmannen. Det rör ju sig inte uppenbart om en till tredje man riktad viljeförklaring. En ställningsfullmakt kan i stället beskrivas som en legal behörighet knuten till en situation av viss beskaffenhet.⁶⁷ Huvudmannen har ingen möjlighet att variera behörigheten, då behörigheten bestäms av faktorer utanför huvudmannens kontroll. Behörighetens omfattning varierar således med ställningens karaktär i olika branscher. Det kan vara svårt för tredje man att uppfatta ställningen, och sedvänjan kan vara svår att fastställa. Det uppkommer dessutom hela tiden nya beteckningar på yrkesfunktioner, exempelvis key account manager, controller, systemansvarig osv. Det kan vara svårt för tredje man att uppfatta vilken behörighet som följer med dessa och andra yrkestitlar.⁶⁸

2.7 Fullmakten i ljuset av vilje- och tillitsteorierna

Fullmaktsrättens innehåll har genom historien präglats av den rådande rättsuppfattningen och de praktiska behov som uppstått inom samhällets ramar.

⁶⁶ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 15 §.

⁶⁷ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 209.

⁶⁸ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 210.

Avtalsrättens grundläggande dogm om partsviljans begränsning har gjort det besvärligt att på teoretisk grund förklara fullmaktsinstitutet. Det följer nämligen av den för avtalsrätten grundläggande principen om avtalsfrihet och partsviljans begränsning att avtalet enbart binder de avtalande parterna, och att tredje man således inte kan bli bunden mot sin vilja.⁶⁹

Vid första anblick kan därför partsbindningen inom fullmaktsinstitutet verka märklig, eftersom utgångspunkten är att den som rättshandlar förpliktar sig själv. Avtalsrätten präglas dock likt andra civilrättsliga områden av en balans mellan motstående intressen och rättspolitiska hänsynstaganden. Som en konsekvens av detta har det inom avtalsrätten uppställts allmänna principer och teorier i syfte att underlätta lösningar på avtalsrättsliga rätts- eller tvistefrågor. Den så kallade viljeteorin, eller viljeprincipen som den också kallas, utgår från att det är den *rättshandlandes vilja* som utgör det rättsskapande elementet. Vid en bedömning av en rättsfråga ska således den rättshandlandes avsikt ges avgörande betydelse. Med en sådan utgångspunkt kan den rättshandlande endast bli bunden av det hans vilja omfattar, och om rättshandlingen får en annan innebörd än den rättshandlande avsett är detta inte bindande för den handlande. Ett förklaringsmisstag ska således inte ligga den rättshandlande till last.⁷⁰

Eftersom en sådan utgångspunkt ger den rättshandlande en stor fördel växte andra principer fram som en reaktion mot detta. En sådan är tillitsteorin, eller tillitsprincipen. Tillitsprincipen är lagfäst i 3 kap. 32 § AvtL, och kan sägas tillgodose en medkontrahents intresse av att förlita sig på rättshandlingens innehåll under förutsättning att han är i god tro. Medkontrahenten ska med andra ord kunna göra gällande rättshandlingen så som den är utformad, och den rättshandlande kan inte åberopa ett förklaringsmisstag om den rättshandlande är i god tro.⁷¹ I den fortsatta framställningen framkommer att dessa principer även har relevans vid speciell ställningsfullmakt.

⁶⁹ Dotevall (1998) s. 57.

⁷⁰ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 46.

⁷¹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 46.

3 Speciell ställningsfullmakt

3.1 Utgångspunkter

Grundförutsättningen för att en ställningsfullmakt ska föreligga enligt avtalslagen är att mellanmannens behörighet följer av lag eller sedvänja. Frågan är då vad som gäller i de situationer domstolen finner det motiverat att huvudmannen ska bli bunden, trots att behörighet inte kan fastställas enligt lag eller sedvänja. Man kan föreställa sig att domstolen i sådana situationer tänjer på begreppet sedvänja för att behörigheten på så sätt ska kunna förankras i bestämmelsen om ställningsfullmakt. Så är emellertid inte fallet, utan tanken att en huvudman kan bli bunden även i situationer som inte täcks av avtalslagens regler om ställningsfullmakt har funnits länge i såväl svensk som nordisk rätt.⁷²

Skälet är att tredje man i dessa situationer ändå är att betrakta som skyddsvärd.⁷³ Således finns i svensk rättspraxis ett antal avgöranden som inte kan inordnas under 2 kap. 10 § 2 st. AvtL men som ändå har sin utgångspunkt däri. I princip håller domstolarna fast vid rekvisiten hos den allmänna ställningsfullmakten enligt 2 kap.10 § 2 st. AvtL, men erbjuder ytterligare möjligheter att stadga behörighet i de fall behörigheten inte kan fastställas enligt sedvänja. I dessa avgöranden har bristen på sedvänja ansetts tillfredställande uppvägd av andra omständigheter.⁷⁴

I sådana fall rör det sig inte längre om en allmän ställningsfullmakt eftersom mellanmannens behörighet härleds från omständigheter som inte följer av lag eller sedvänja. Det har argumenterats att de fullmaktstyper som härleder behörigheten från annat än lag eller sedvänja kan inordnas under begreppet speciell eller särskild ställningsfullmakt i syfte att kunna särskilja dessa från den

⁷² Dotevall (2013) s. 55.

⁷³ Dotevall (2013) s. 54-55.

⁷⁴ Grönfors (1961) s. 242.

allmänna ställningsfullmakten enligt avtalslagen.⁷⁵ Den speciella ställningsfullmakten har funnits under ett flertal beteckningar som utarbetats och namngivits genom praxis och doktrin. I praxis och doktrin omnämns tre fullmakts typer som betraktas som utvecklingar av ställningsfullmakten.

Den första typen bygger på att huvudmannen under en tid och utan att ingripa *tolererat* rättshandlingar som en mellanman företagit i huvudmannens namn. Eftersom domstolarna funnit behörighet föreligga på grund av huvudmannens tolerans fick denna fullmaktstyp namnet *toleransfullmakt*. I andra fall har en *kombination* av omständigheter motiverat att huvudmannen ska bli bunden, och i dessa fall används begreppet *kombinationsfullmakt*.⁷⁶ I 2014 års fall konstaterade HD att utöver att en fullmakt kan vila på en huvudmannens viljeförklaring kan den under vissa förutsättningar ha sin grund i den tredje mannens *befogade tillit*.⁷⁷ Genom avgörandet lanserades begreppet *tillitsfullmakt*. Dessa former av speciell ställningsfullmakt utreds här i syfte att klargöra under vilka omständigheter speciell ställningsfullmakt kan föreligga. Utredningen utgår från de avgöranden som finns på området för respektive fullmaktsform, och rättsfallsmaterialet sträcker sig därför över en lång tidsperiod.

3.2 Toleransfullmakt

3.2.1 Allmänna utgångspunkter

De olika formerna av speciell ställningsfullmakt har alltså vuxit fram som en effekt av att 2 kap. 10 § 2 st. AvtL inte täcker alla situationer där tredje man anses skyddsvärd.⁷⁸ I praxis har en sådan situation visat sig vara att en huvudman tidigare har tolererat en mellanmans rättshandlande för hans räkning. Genom det som kommit att kallas toleransfullmakt kan således en huvudman

⁷⁵ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 229 och Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁷⁶ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁷⁷ NJA 2014 s. 684 punkt 13.

⁷⁸ Dotevall (2013) s. 54.

bli bunden av att huvudmannen utan protester godtagit rättshandlingar som en ställningsfullmäktig företagit i hans namn.⁷⁹ Som anmärkts av Grönfors florerade tankarna bakom toleransfullmakten redan innan avtalslagens ikraftträdande. I motiven till avtalslagen uttalades att:

“Om t.ex. någon upprepade gånger uppträtt såsom fullmäktig för en annan utan att denne haft något att anmärka däremot, kan i en sådan passivitet under vissa förhållanden ligga en fullmakt att även för framtiden företaga rättshandlingar av ifrågavarande slag.”⁸⁰

Tankegångarna bakom toleransfullmakten kan även spåras till avgöranden från tiden innan avtalslagens införande.⁸¹ NJA 1877 s. 268 rörde en rättare, en typ av jordbruksförman, som vid en kreatursauktion köpt ett par djur utan sin husbondes uppdrag. I de av HD fastställda domskälen från hovrätten konstaterades att rättaren vid ett flertal tillfällen under sin anställning haft uppdrag att köpa djur.⁸² Även om detta konstaterande inte var avgörande för utgången i målet pekar det på betydelsen av att en mellanman agerar utan huvudmannens ingripande. Liknande resonemang återfinns i NJA 1915 A 2. I målet ansågs en affärsföreståndare vara behörig att för ägarens räkning träffa avtal av varuinköp. I målet noterades att föreståndaren tidigare ingått liknande avtal vilka godkänts av ägaren.⁸³ Trots att toleransmomentet lyfts i ett flertal avgöranden från tiden före avtalslagens införande är det inte förrän i början av 1940-talet som toleransfullmakten börjar ta skepnad som en vid sidan av avtalslagen godtagen fullmaktstyp.⁸⁴ NJA 1943 s. 316 betraktas av Grönfors som ett ledande rättsfall i den bemärkelsen att fallet anger hur långt man kan gå med stöd av toleransmomentet.⁸⁵

⁷⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 230.

⁸⁰ Förslag s. 71.

⁸¹ Grönfors (1961) s. 245.

⁸² NJA 1877 s. 268.

⁸³ NJA 1915 A 2.

⁸⁴ Se t.ex. NJA 1906 s. 405, NJA 1910 A 488 och NJA 1915 A 2.

⁸⁵ Grönfors (1961) s. 253.

3.2.2 Toleransfullmakten i praxis

3.2.2.1 NJA 1943 s. 316

I 1943 års fall hade en bostadsrättsförening fått ett lån av en långgivare. En kassör och tillika styrelseledamot i bostadsrättsföreningen hade mottagit en återlämnad inteckning från långgivaren, vilket orsakat föreningen förlust efter att kassören belånat inteckningen för egen del. Föreningen sökte därefter ersättning på grunden att kassören saknat behörighet att motta inteckningen och att inteckningen därför inte kunde anses återlämnad till föreningen. Långgivaren bestred ersättningsskyldighet och hävdade att kassören haft ställningsfullmakt. HD, som fastställde rådhusrätten och hovrättens beslut, menade att kassören måste anses ha intagit en sådan ställning att denne haft behörighet att för föreningens räkning motta inteckningen. Kassören hade bland annat tidigare uppburit hyror från föreningens medlemmar, betalat föreningens löpande utgifter och regelbundet erlagt andra amorteringar och räntebetalningar.

I hovrättens dom framgår tydligt de omständigheter som ansågs ge behörighet. I fallet beaktades de omständigheter som ansågs ge medkontrahenten, långgivaren, ett befogat intryck av att han hade att göra med en behörig mellanman. Den behörigheten kunde dock inte i fallet härledas från någon sedvänja, och någon ställningsfullmakt kunde därför inte föreligga. I stället fick mellanmannens tidigare upprepade handlande, under förutsättning att handlandet skett utan huvudmannens ingripande, anses ha ersatt sedvänjan som behörighetsgrund. Betydelsen av huvudmannens underlåtenhet att ingripa behandlades även i NJA 1973 s. 725.

3.2.2.2 NJA 1973 s. 725

En kommun hade sålt tomter, och kommunen hade även genom en företrädare ordnat avtal med en leverantör. Avtalet innebar att leverantören ordnade med byggnadsmaterial och dessutom genom en byggnadsentreprenör byggde hus på tomterna. Husen var av en bestämd typ som fastställdes av kommunen. Vid ett förvärf av en tomt var en eventuell köpare således även tvungen att godta uppförandet av hustypen som kommunen bestämt. Avtalet innebar även att

kommunens företrädare skulle agera ombud för en eventuell köpare gentemot leverantören. Det visade sig att hustypen var olämplig för markförhållandena och kommunens företrädare hade gjort sig skyldig till oaktsamhet, eftersom marken inte undersökts ordentligt. Köparna hade till följd av detta drabbats av ekonomiska förluster efter att sättningar i husen upptäckts. Leverantörsfirman hade upphört att existera och frågan i målet var således om köparna kunde göra kommunen ansvarig.

HD noterade att kommunens företrädare bedrev verksamheten avseende tomterna från ett tjänsterum på kommunalkontoret och att kommunens ledning känt till företrädarens verksamhet. Verksamheten hade inte mötts av någon invändning från kommunledningens sida utan fortgått med dess gillande. Eftersom köparna dessutom undertecknat avtalet med kommunens företrädare ansågs företrädaren med bindande verkan ha företrätt kommunen. I fallet noteras som i 1943 års fall två framträdande förutsättningar för toleransfullmakten: tjänstemannens agerande hade fortgått under en period och inte föranlett något ingripande från kommunledningens sida. I fallet konstaterades att kommunledningen känt till mellanmannens verksamhet, och frågan uppstår om det är en nödvändig förutsättning för toleransfullmaktens uppkomst. Frågan om huvudmannen vetskap om mellanmannens handlande behandlades i NJA 1974 s. 706.

3.2.2.3 NJA 1974 s. 706

I fallet hade en person anställts som förman på företaget Mölnlyckes postavdelning. Under sin anställning hade förmannen under ett flertal tillfällen genom att lämna felaktiga uppgifter till det lokala postkontoret tagit hand om checkar och kontanta medel som han lagt i egen ficka. Mölnlycke hävdade att förmannen inte varit behörig att uppbära checkarna och kontantbetalningarna och krävde ersättning av Postverket. HD konstaterade att förmannen inte kunde anses behörig utifrån checkrättsliga regler eller genom någon särskilt utfärdad fullmakt från Mölnlyckes sida. Inte heller innebar ställningen som förman på Mölnlyckes postavdelning någon behörighet.

Dock hade förmanen under en tid av två år nästan dagligen vistats på postanstalten som postbud för Mölnlycke. Tjänsten som förman innefattade även att ta hand om omfattande betalningsuppdrag och vid likvidering av dessa hade förmanen av Mölnlycke anförtrotts med checkar och kontanter på mycket höga belopp. Förmannens agerande hade aldrig föranlett några anmärkningar eller ingripanden från Mölnlyckes sida.

Mot bakgrund av detta ansåg HD att personalen på postanstalten efter hand måste ha fått ett befogat intryck av att förmanen handlade i enlighet med instruktioner från Mölnlycke. Anledningen till att Mölnlycke inte anmärkt mot förmannens agerande var enligt HD att han lyckats undanhålla sitt agerande från Mölnlycke. Därutöver fanns brister i Mölnlyckes interna kontroll vilket gjort att förmannens transaktioner inte kontrollerats mot bokföringen i företaget. Med anledning av detta fann HD att Mölnlycke hade att svara för att förmanen intagit en ställning som vid anblick gav honom rätt att uppbära betalning på checkarna. Postkontoret ansågs mot bakgrund av en förmans normala arbetsuppgifter inte heller ha förfarit oaktsamt genom att inte kontrollera förmannens behörighet. Förmanen ansågs därför behörig att uppbära betalningarna med bindande verkan för företaget. I fallet beaktades mängden handlingar mellanmannen företagit, och frågan är om det finns ett minsta antal handlingar som måste företas för uppkomsten av en toleransfullmakt. I NJA 1998 s. 304 ger HD viss vägledning.

3.2.2.4 NJA 1998 s. 304

Fallet rörde en dödsbodelägare som bodde kvar på dödsboets jordbruksfastighet, och delägaren hade vid ett flertal tillfällen agerat mot tredje man i dödsboets namn och för dödsboets räkning. Dödsbodelägaren hade upplåtit mark till grannfastigheten för uppförande av ett garage. Frågan var om dödsboet och övriga delägare var bundna av upplåtelsen. Den kvarboende delägaren hade tidigare gett grannfastigheten tillåtelse att bygga ett infiltrationsdike, uppföra ett potatisland samt att förvara en båt på fastigheten. HD menade att uppförande av garage inte kunde jämföras med de tidigare handlingarna, ef-

tersom dessa handlingar omfattats av den kvarboende dödsbodeläggarens ställningsfullmakt i egenskap av bostadsinnehavare och fastighetsförvaltare. Trots att samtliga dödsbodeläggare tidigare skriftligen samtyckt till infiltrationsdiket ansågs ingen toleransfullmakt föreligga i förhållande till garaget. HD uttryckte att det vore vanskligt att tillmäta enstaka och för länge sedan företagna rättshandlingar sådan vikt att de i förening med allmän ställningsfullmakt skulle anses konstituera en speciell ställningsfullmakt.

3.2.2.5 NJA 2013 s. 659

I fallet som senare kommer att gås igenom i detalj, syns HD:s syn på toleransmomentet vid behörighetsfrågan. I fallet konstaterade HD att "toleransfullmakten enligt den juridiska litteraturen uppkommer genom att huvudmannen under en avsevärd tid eller vid upprepade tillfällen utan att ingripa låter en person rättshandla för dennes räkning."⁸⁶

I fallet hade kontraktsansvariga i ett dotterbolag ingått avtal såväl för dotterbolaget som moderbolaget, med användning av kontraktsformulär avsedda för båda bolagen. Vid bedömningen av ett särskilt avtal ansågs VD:n för dotterbolaget sakna ställningsfullmakt att ingå det ifrågavarande avtalet. Enligt HD hade han dock mot bakgrund av vad som framkommit i målet rätt att ingå vissa typer av avtal för moderbolagets räkning. HD preciserade inte vilka omständigheter som grundade denna rätt att ingå vissa avtal, men eftersom de kontraktsansvariga på regelbunden basis handlat för moderbolagets räkning grundades denna rätt sannolikt på moderbolagets tolerans.

3.2.3 Toleransfullmaktens yttre gräns

Det är alltså möjligt att dra slutsatsen att huvudmannen har meddelat fullmakt utifrån konkludent handlande eller tolerans. Vid en sådan situation vägs bristen på sedvänja upp av att huvudmannen tolererar mellanmannens upprepade rättshandlande utan att huvudmannen ingriper mot handlandet. Det hela kan

⁸⁶ NJA 2013 s. 659 p. 11.

beskrivas som en utbyggnad av ställningsfullmakten, där gränsen i ett enskilt fullmaktsförhållande vidgats till följd av att fullmäktigen överskridit sedvane-gränsen utan att huvudmannen reagerat mot dessa överskridanden, vilket blir en serie konkludenta ratihabitioner eller en signal om en bredare uppdragsfullmakt.⁸⁷ Sett till hur domstolarna har bedömt toleransfullmakten består den av två delar: upprepandekravet och undanröjandekravet.

3.2.3.1 Upprepandekravet

Toleransfullmaktens kärna är mellanmanmannens *upprepade* handlande. Det upprepade handlandet ska vara den omständighet som tydligast framträder som behörighetsgrundande. Toleransfullmakten innehåller alltså ett upprepandekrav. Huvudmannen skyddas genom upprepandekravet på så sätt att toleransfullmakten förutsätter upprepat handlande från mellanmannen. Det är dock svårare att fastställa ett visst minsta antal tolererade handlingar från mellanmannen som krävs för att toleransfullmakt ska föreligga. Av NJA 1998 s. 304 framgår att enstaka handlingar inte är tillräckligt. Det kan diskuteras huruvida mellanmannens ställning påverkar bedömningen av hur många handlingar som krävs. Troligen innebär en högre ställning att färre antal handlingar från mellanmannen krävs.

Samtidigt är kravet på upprepade handlingar som skydd för huvudmannen inte utan undantag. Det kan inte fastslås hur starkt samband som måste föreligga mellan den omstridda handlingen och mellanmannens tidigare handlande. Av NJA 1943 s. 316 framgår att upprepningskravet inte förutsätter att det rör sig om exakt samma handlingar, utan att ett starkt samband mellan handlingarna är tillräckligt. Av NJA 1998 s. 304 framgår även att omfattningen av en omstridd rättshandling ska jämföras med tidigare tolerans. Den tidigare toleransen kan sägas flytta behörighetsgränsen och på sätt bilda en ny yttre gräns inom vilken den omstridda handlingen bör falla. I det avseenden stämmer fallet överens med resonemanget i NJA 1943 s. 316, eftersom det

⁸⁷ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

inte heller i 1998 års fall uppställs krav på att det ska vara exakt samma handling. Av NJA 1974 s. 706 följer att det egentligen inte krävs att fullmaktsgivaren tolererar fullmäktiges handlande i egentligen mening. En bristande internkontroll som därigenom ger tredje man ett befogat intryck av behörighet är tillräckligt.

Det är oklart om toleransfullmakten ställer upp något tidsmässigt krav på frekvensen av mellanmannens handlande. Av NJA 1998 s. 304 kan slutsatsen dras att tidsförhållandet mellan toleransen och den omstridda handlingen bör tillmätas betydelse. HD konstaterar i fallet att en rättshandling långt tillbaka i tiden talar mot att en toleransfullmakt föreligger. Om mellanmannen för huvudmannens räkning rättshandlar med jämna mellanrum talar detta för att upprepandekravet är uppfyllt. Dock kan någon ytterligare precision inte göras. Av fallet framgår även att de handlingar som faller inom en allmän ställningsfullmakt inte kan åberopas till stöd för toleransfullmakt. Så länge fullmäktigen handlar inom ramen för den allmänna ställningsfullmakten har huvudmannen ingen anledning att reagera mot tredje man.

3.2.3.2 Undanröjandekravet

Huvudmannens möjligheter att undgå bundenhet synes utifrån praxis vara att aktivt undanröja tredje mans välgrundade intryck av mellanmannens behörighet. Detta aktivitetskrav för huvudmannen synes också utgöra någon form av yttre gräns för hur långt toleransfullmakten sträcker sig. Eftersom toleransfullmakten bygger på tanken om att huvudmannen aktivt måste undanröja tredje mans intryck av behörighet bör detta aktivitetskrav ställas högt. Vid första anblick verkar det som ett stort ansvar åläggs huvudmannen för att undvika bundenhet. Gör han inte detta får han i princip räkna med att bli bunden. Bundenheten kan därmed ses som ett slags sanktion mot att huvudmannen inte ingriper.⁸⁸

⁸⁸ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

Huvudmannens ansvar att undanröja tredje mans välgrundade intryck av mellanmannens behörighet väcker även frågan om toleransfullmakten förutsätter att det befogade intrycket av behörighet måste föreligga hos den gentemot vilken mellanmannen rättshandlar. Toleransfullmakten skulle annars kunna anses gälla utomstående tredje män som iakttagit mellanmannens handlande. Enligt Grönfors ställs enligt praxis inga krav på att det upprepade handlandet riktat sig mot just medkontrahenten, utan även utomstående tredje män som iakttagit mellanmannens handlande torde med fog kunna få ett intryck av mellanmannens behörighet.⁸⁹ Det stämmer väl överens med toleransfullmaktens syfte, nämligen att en godtroende tredje man ska kunna utgå från sitt befogade intryck att behörighet föreligger. Det är tillräckligt att tredje man utifrån omständigheterna i det enskilda fallet med tillräcklig säkerhet kan sluta sig till att huvudmannen har meddelat fullmakt, och fullmakten behöver inte nödvändigtvis meddelats genom en muntlig eller skriftlig förklaring.⁹⁰

Det upprepade handlandet är avgörande för toleransfullmakten, och om toleransmomentet enbart är en av flera likvärdiga omständigheter som talar för mellanmannens behörighet rör det sig inte längre om en toleransfullmakt. Föreligger det ett flertal omständigheter som i kombination med varandra talar för att mellanmannen borde anses ha behörighet indikerar detta att det i stället rör sig om en kombinationsfullmakt.⁹¹

3.3 Kombinationsfullmakt

3.3.1 Allmänna utgångspunkter

Kombinationsfullmakten utgör likt toleransfullmakten en utbyggnad av den allmänna ställningsfullmakten. Liksom vid toleransfullmakten har domstolarna vid kombinationsfullmakt ansett det möjligt att härleda en mellanmans behörighet från annat än lag och sedvänja. Skillnaden mellan tolerans- och

⁸⁹ Grönfors (1961) s. 258-259.

⁹⁰ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁹¹ Grönfors (1961) s. 257.

kombinationsfullmakt består i att bristen på upprepade handlingar vid kombinationsfullmakt kan vägas upp av andra omständigheter, vilka i kombination med varandra anses ge tredje man ett intryck av att behörighet föreligger.⁹²

Till skillnad från toleransfullmakten saknar kombinationsfullmakten stöd i förarbetena. Dock förekommer tankarna bakom kombinationsfullmakten i ett rättsfall med omständigheter från tiden före avtalslagens ikraftträdande, nämligen NJA 1917 s. 176. I fallet hade en disponent med driftledningsansvar på ett tegelbruk beställt en vagn med tillbehör. Efter att ha avslutat sin anställning på bruket tog disponenten efter uppsägningstiden över tegelbruket i egen regi. Inköpet av vagnen hade gjorts cirka ett halvår innan uppsägningen medan tillbehören beställts ett par veckor innan uppsägningen. Tegelbruket hade efter uppsägningen meddelat säljaren att disponenten inte hade befogenhet att göra några inköp. Säljaren hade lämnat bolaget räkningen för inköpen först efter att uppsägningen av disponenten hade skett. Bolaget menade att disponenten inte varit behörig att göra de aktuella inköpen.

HD fann att den ställning disponenten innehaft innebar en skyldighet att leda och ansvara för tegelbrukets drift. Således hade disponenten behörighet att för bolagets räkning göra beställningar rörande tegelbrukets utrustning så som maskiner och verktyg. Dessutom hade tegelbruket inte på något sätt meddelat säljaren om någon inskränkning i disponentens behörighet. I avsaknad av sedvänja motiverade kombinationen av dessa omständigheter således ett konstaterande av disponentens behörighet.⁹³ Drygt trettio år senare avgjordes NJA 1950 s. 86, som av Grönfors betraktas som det ledande rättsfallet på kombinationsfullmaktens område.⁹⁴

⁹² Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁹³ NJA 1917 s. 176.

⁹⁴ Grönfors (1961) s. 262.

3.3.2 Kombinationsfullmakten i praxis

3.3.2.1 NJA 1950 s. 86

Fallet rörde en försäljning av en personbil. En köpare hade slutit ett köpeavtal genom att skriva under en ordersedel i ett bilbolags försäljningshall. Bilhallens jourhavande försäljare begärde 3000 kronor i förskott på köpeskillingen. Köparen betalade förskottet, varefter säljaren tecknade kvitto på ordersedeln med beloppet. Det framkom senare att ordersedeln inte noterats av bilbolaget och att säljaren själv hade tagit förskottsbetalningen. Med anledning av det inträffade hävdade bilbolaget att man inte avsåg fullfölja köpet eller återbetala de 3000 kronorna till köparen. Köparen förde därefter talan i syfte att återfå beloppet.

HD noterade att ordersedeln innefattade en skrivning om att avtalet inte skulle vara gällande mot säljaren förrän säljaren skriftligen bekräftat avtalet. Detta talade enligt HD för att säljaren inte var behörig att motta förskottsbetalningen för bolagets räkning. Samtidigt stadgade inte ordersedeln huruvida en kontant förskottsbetalning rätteligen kunde göras till den som tagit emot ordern eller om den var tvungen att göras direkt till bolaget genom bilhallens kassa eller på något annat sätt. Omständigheterna gav enligt HD stöd för köparens uppfattning att säljaren i egenskap av jourhavande försäljare i bilhallen var behörig att motta betalningen. HD menade dessutom att de otydligheter som uppkom till följd av ordersedelns utformning måste ligga bilbolaget till last eftersom bolaget utformat den. Mot bakgrund av dessa omständigheter hade köparen med bindande verkan för bolaget betalat förskottet till säljaren varför bolaget ålades att återbetala beloppet till köparen. Kombinationsfullmakt ansågs däremot inte föreligga i ett snarlikt fall, nämligen NJA 1985 s 717.

3.3.2.2 NJA 1985 s. 717

I fallet hade en säljare av monteringsfärdiga trähus gett ett skriftligt erbjudande vilket en köpare accepterat, och köparen hävdade således att ett bin-

dande avtal uppkommit. Säljarens bolag hävdade att säljaren inte hade behörighet att ingå avtalet med köparen, och frågan i målet var således om säljaren så som fullmäktig varit behörig att för bolagets räkning lämna ett anbud till köparen. Köparen utgick från att säljarens ställning som försäljare i förening med omständigheterna i övrigt innebar att säljaren var behörig att lämna anbud. Det ansågs enligt HD inte visat att försäljaren i egenskap av bud eller genom ställningsfullmakt bundit bolaget. HD konstaterade att det inte förelåg någon sedvänja enligt vilken försäljare för trähustillverkare har fullmakt att för tillverkarens räkning ingå avtal med en husköpare. Omständigheterna i övrigt prövades därför i syfte att utreda om en kombinationsfullmakt skulle kunna föreligga. Utformningen av det skriftliga erbjudandet tillmättes betydelse, och HD konstaterade att då en del otydligheter förekom kunde erbjudandet inte sägas ge stöd för antagandet att säljaren bemyndigats att ingå avtal för tillverkarens räkning, bland annat eftersom det saknades utrymme för säljarombudets namnunderskrift. Inte heller fanns något beteende från tillverkarens sida som kunnat ge köparen fog att räkna med att säljaren hade behörighet att ingå avtalet. En säljares behörighet prövades även i NJA 1990 s. 591.

3.3.2.3 NJA 1990 s. 591

HD prövade i fallet huruvida en försäljare av maskiner för industriell tillverkning varit behörig att träffa en överenskommelse i samband med en hävning av ett avtal. Försäljarens ställning ansågs medföra en allmän ställningsfullmakt att för bolagets räkning sälja och köpa varor. En kund hade krävt att få häva ett köp, och utöver att köparen ville återfå köpeskillingen krävde han skadestånd. Försäljaren ingick därefter en överenskommelse om att ekonomiskt ersätta köparen. HD hade att ta ställning till om försäljaren var behörig att ingå denna typ av överenskommelse. HD konstaterade att säljaren intagit en något mer framskjuten ställning inom företaget än vad försäljare i allmänhet har, men HD fann att det inte förelåg någon sedvänja som kunde grunda allmän ställningsfullmakt. Därefter gick HD vidare med att pröva om någon speciell ställningsfullmakt förelåg. Enligt HD kunde sådana speciella ställningsfullmakter i det aktuella fallet vara tolerans- eller kombinationsfullmakt. Eftersom säljaren inte tidigare slutit avtal om hävning av köp av någon större

ekonomisk omfattning fanns enligt HD inte några belägg för att grunda behörighet utifrån toleransfullmakt. HD prövade sedan förekomsten av en eventuell kombinationsfullmakt. Med hänvisning till NJA 1985 s. 717 konstaterade HD att om huvudmannen betett sig på ett sådant sätt att tredje man fått intrycket av att företrädaren har behörighet får huvudmannen ansvara för detta. HD menade att köparen inte enbart utifrån den omständigheten att säljaren var behörig att köpa och sälja varor kunde dra slutsatsen att säljaren var behörig att ingå överenskommelsen om ersättning. Köparen hävdade dock att säljarens ställning i kombination med övriga omständigheter gett sken av att säljaren hade en sådan behörighet.

HD konstaterade att maskinbolagets VD och ägare känt till att köparen hävt köpet och att detta skulle diskuteras mellan säljaren och köparen vid ett sammanträde. Däremot fanns inga belägg för att en sådan vetskap även skulle betyda att ägaren var införstådd med att säljaren skulle kunna träffa en uppgörelse med köparen, vilket i sin tur skulle kunna resultera i ekonomiska förpliktelser för bolaget. Sammanfattningsvis kunde det inte ålegat maskinbolaget att fästa särskild uppmärksamhet på att säljarens saknade behörighet att träffa överenskommelsen. Risker fick därmed anses drabba köparen som inte förvissat sig om att säljaren var behörig att sluta överenskommelsen för maskinbolagets räkning. Omständigheterna sammantaget kunde inte grunda behörighet enligt kombinationsfullmakt. Samma tvåstegsmodell med prövning av sedvänja i första hand och övriga omständigheter i andra hand användes av HD i NJA 1992 s. 168.

3.3.2.4 NJA 1992 s. 168

I fallet hade en platschef för ett finansbolag träffat ett leasingavtal för finansbolagets räkning. Av finansbolagets arbetsordning framgick att platschefen inte hade rätt att ingå leasingavtal för bolagets räkning. Dessutom var sådana avtal enligt interna föreskrifter föremål för en kreditprövning vid bolagets centralkontor och beroende av en behörig tjänstemans underskrift. Finansbolagens Förening lämnade ett skriftligt utlåtande av vilket det framgick att ku-

tym i branschen var att leasingavtal ingicks skriftligt. HD konstaterade däref-
ter att platschefens ställning inte kunde medföra någon behörighet att utifrån
sedvänja självständigt ingå leasingavtal för bolagets räkning. HD noterade
även att inga andra särskilda omständigheter, var för sig eller i förening med
varandra var ägnade att bibringa tredje man uppfattningen att platschefen
hade behörighet. Någon kombinationsfullmakt förelåg således inte.

3.3.3 Kombinationsfullmaktens yttre gräns

En konstaterad kombinationsfullmakt innebär att frånvaron av sedvana kan
anses uppvägd i de fall andra omständigheter i kombination med varandra ger
tredje man ett intryck av att mellanmannen har behörighet. Det centrala vid
bedömningen av en kombinationsfullmakt är således inte som vid tolerans-
fullmakt upprepade och av huvudmannen tolererade rättshandlingar. Tole-
ransmomentet saknar inte relevans vid kombinationsfullmakt, utan utgör i
stället ett moment i kombinationen av sinsemellan likvärdiga omständigheter
som kan verka behörighetsgrundande.⁹⁵

3.3.3.1 Omständighetskravet

Av praxis framgår att sedvänjan vid kombinationsfullmakt anses uppvägd av
andra omständigheter, vilka i kombination med varandra är ägnade att ge
tredje man ett intryck av att mellanmannen har behörighet. Kombinationsfull-
makten kan därför sägas innehålla ett omständighetskrav. Vilka omständig-
heter som kan grunda behörighet genom kombinationsfullmakt går däremot
inte att ange uttömmande och den praxis som finns på området ger inte någon
klar vägledning. Grönfors lyfter dock att omständigheterna ska utgöra om-
ständigheter i den för tredje man synbara yttre situationen.⁹⁶

⁹⁵ Dotevall (1998) s. 117.

⁹⁶ Grönfors (1961) s. 266.

Enligt Munukka framträder ett flertal omständigheter som kan beaktas. Det kan föreligga något slags behörighet hos fullmäktigen, exempelvis en ställningsfullmakt eller uppdragsfullmakt. I samtliga av de ovan behandlade fallen innehar mellanmannen någon form av ställning vars behörighetsgränser är oklara. Det kan också röra sig om någon form av tolerans från huvudmannens sida, alltså ett överskridande av behörigheten men som inte skapat någon reaktion från huvudmannen.⁹⁷ Dotevall poängterar att det inte föreligger någon nämnvärd skillnad mellan kombinationsfullmakt och toleransfullmakt, eftersom toleransmomentet ofta ingår i bedömningen av de kombinerade omständigheterna. Toleransmomentet beskrivs också av HD som ett ofta framträdande faktum vid bedömning av om kombinationsfullmakt föreligger.⁹⁸ Huvudmannens passivitet kan således vara ett moment i bedömningen som har mer eller mindre styrka.⁹⁹

Det kan även finnas en behörighet hos mellanmannen att rättshandla tillsammans med någon annan, exempelvis en firmateckningsrätt i förening med annan. Det kan vara så att en behörig person gett mellanmannen fullmakt, trots avsaknad av behörighet att transportera fullmakt. Om förhandlingar har pågått under en tid där huvudmannen bidragit till att ge tredje man intrycket att mellanmannen har behörighet att rättshandla kan detta vara en faktor som kan ingå i kombinationsfullmaktsbedömningen. Slutligen kan det röra sig om att huvudmannen har varit otydlig vid sitt försök att inskränka mellanmannens kompetens. Så var exempelvis fallet i 1950 års fall avseende det otydligt utformade avtalet. Det kan dock, enligt Munukka, inte göras någon klar distinktion av omständigheter och faktorer som objektivt skapar behörighet och de faktorer och omständigheter som stärker tredje mans goda tro. Möjligen är detta förklaringen till att det vuxit fram ytterligare en form av speciell ställningsfullmakt, tillitsfullmakten, där tredje mans befogade tillit utgör behörighetsgrunden i de fall tilliten kan härledas till huvudmannen.¹⁰⁰

⁹⁷ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

⁹⁸ Se NJA 1990 s. 591 och Dotevall (1998) s. 117.

⁹⁹ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

¹⁰⁰ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

3.3.3.2 Härrörandekravet

I de fall huvudmannen uppträder på ett sådant sätt att tredje man får intryck av att mellanmannen har behörighet, får han i princip finna sig att bli bunden. Huvudmannen skyddas dock i dessa situationer av ett härrörandekrav. Tredje man kan således inte förlita sig på uppgifter om mellanmannens behörighet som denne tillskansat sig genom en utomstående part, utan dessa omständigheter måste kunna härledas till huvudmannen.¹⁰¹ Som framgått av praxis är det emellertid inte helt klart i vilken utsträckning omständigheterna måste härröra från huvudmannen. I NJA 1950 s. 86 ansågs det oklart utformade avtalsformuläret och den jourhavande försäljarens geografiska placering i bilhallen vara de omständigheter som sammankopplade huvudmannen med tredje mans intryck av mellanmannens behörighet. HD:s resonemang i NJA 1990 s. 591 och NJA 1992 s. 168 visar dock tydligt att det ska röra sig om omständigheter som härrör från huvudmannen. Fallen innebär i princip att för att bundenhet ska uppstå måste huvudmannen vara medveten om mellanmannens agerande. Härrörandekravet har även tydliggjorts i de avgöranden där HD etablerar tillitsfullmakten.

3.3.3.3 Undanröjandekravet

Liksom vid toleransfullmakt är det möjligt att vid kombinationsfullmakt uppställa ett aktivitetskrav på huvudmannen att undanröja de omständigheter som gett tredje man intryck av fullmäktigens befogenhet, i de fall han vill undkomma bundenhet. I ett sådant fall handlar det för huvudmannens del om att undanröja de yttre iakttagbara omständigheter som med fog kan ge tredje man intryck av behörighet.¹⁰² I NJA 1990 s. 591 fanns inga belägg för att ägaren var införstådd med att säljaren skulle kunna träffa en uppgörelse med köparen vilket skulle kunna resultera i ekonomiska förpliktelser för bolaget. Skulle en sådan vetskap föreligga hos huvudmannen åligger det dock honom att undanröja tredje mans intryck. Samtidigt kan man härvid fråga sig i vilken omfattning de moment som ger tredje man intryck av behörighet måste undanröjas.

¹⁰¹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 230-231.

¹⁰² Grönfors (1961) s. 265.

Det är oklart om samtliga omständigheter måste undanröjas av huvudmannen i de fall flera likvärdiga omständigheter talar för fullmäktigens behörighet.

3.4 Tillitsfullmakt

3.4.1 Allmänna utgångspunkter

Så långt är klart att behörighet för en mellanman att rättshandla för sin huvudmans räkning kan härledas från huvudmannens tolerans eller en kombination av omständigheter, däribland en mindre grad av tolerans. Genom Högsta domstolens avgöranden i ”Asistan Turistik” NJA 2013 s. 659 och ”Chefen för Alvestadivisionen” NJA 2014 s. 684 står det även klart att tredje mans befogade tillit kan utgöra grund för mellanmannens behörighet. I ett sådant fall rör det sig om en *tillitsfullmakt*. Det råder emellertid en diskussion kring om tillitsfullmakten är en sammansmältning av tolerans- och kombinationsfullmakterna eller en egen form av speciell ställningsfullmakt. Denna fråga kommer att behandlas i efterföljande kapitel. Nedan följer en redogörelse för vilka omständigheter som konstituerar en tillitsfullmakt.

3.4.2 Tillitsfullmakten i praxis

3.4.2.1 NJA 2013 s. 659

Fallet rörde en tvist mellan researrangören Apollo och dess turkiska agentbolag Asistan Turistik. Apollo uppdrog åt Asistan att utföra diverse tjänster åt Apollo, så som transporter och kontakt med myndigheter. Parternas mellanhavanden reglerades till en början av ett kortfattat tillsvidareavtal och därefter ett ettårsavtal, men efter ett ägarbyte i Apollo ersattes ettårsavtalet av ett treårsavtal. Treårsavtalet ingicks av B.Ö, anställd som verkställande direktör i ett av Apollos dotterbolag. Apollo beslutade att säga upp ettårsavtalet och i samband med uppsägningen uppkom en tvist beträffande giltigheten av treårsavtalet. Apollo hävdade att B.Ö saknade behörighet att ingå avtalet för Apollos räkning. Asistan menade i sin tur att B.Ö varit behörig att ingå avtalet på grund av ställnings-, tolerans- eller kombinationsfullmakt.

HD konstaterade i fallet att B.Ö inte var firmatecknare och att han heller inte hade något uppdrag från behörig företrädare att ingå treårsavtalet. HD redogjorde därefter för de åberopade fullmaktstyperna ställnings-, tolerans- och kombinationsfullmakt. Därefter slog HD med utgångspunkt i dessa fast att den som skapar en befogad tillit hos någon annan om att han företräds av en behörig person i en viss avtalssituation kan bli bunden av den personens handlande. HD noterade att denna princip förekommer även i andra rättssystem och att den avspeglas i olika internationella rättsammansättningar och regelverk. En hänvisning gjordes härvid till den europeiska referensramen Draft Common Frame of Reference och dess Art II. 6:103(3). Det är enligt HD de yttre förhållanden, härrörande från huvudmannen och som tredje man kunnat iaktta som är avgörande. Bedömningen kring om tredje man har kunnat hysa en befogad tillit i fråga om behörighet föreligger är beroende av ett flertal faktorer. Hänsyn ska enligt HD tas till bland annat vilket slags avtal det rör sig om, vilken verksamhet det gäller, om det är en vanligt förekommande avtalstyp och vilka åtaganden avtalet innebär.

HD delade tidigare instansers bedömning att någon sedvänja inom resebranschen som kunnat grunda ställningsfullmakt inte förelåg. Däremot hade B.Ö enligt HD rätt att ingå hotellavtal för Apollos räkning i egenskap av VD för Apollos dotterbolag. Det fanns inget skriftligt avtal som knöt honom till Apollo, men han var underställd Apollos VD och inordnad i Apollos verksamhet. Sedan 1999 hade B.Ö dessutom ingått ett flertal avtal för Apollos räkning, med användning av Apollos standardformulär. Däremot var agentavtalen enligt HD av annan karaktär, eftersom agenten skulle agera samarbetspartner och på sätt intog en förtroendeställning. HD menade att treårsavtalet innebar en inte oväsentlig försämring av Asistans avtalssituation, bland annat eftersom avtalstiden förkortades. Däremot måste Asistan enligt HD ha insett att frågan om Apollos agenter kunde komma att ses över, eftersom Asistan känt till ägarbytet inom Apollo. Asistan hade enligt vittnesmål uttryckt oro för framtiden och sammantaget fanns det enligt HD anledning för

Asistan att känna beaktansvärd osäkerhet kring om B.Ö hade rätt att ingå avtalet. Asistan kunde således inte anses hyst befogad tillit i fråga om att B.Ö hade rätt att ingå treårsavtalet. Apollo ansågs inte bundna av avtalet.

3.4.2.2 NJA 2014 s. 684

Målet rörde en tvist mellan Skanska Trähus och det så kallade Alvestabolaget. Skanska hade under flera år uppfört bostadshus runt om i Sverige, och för tillverkningen av vissa hus köpte Skanska vattenkoppel av Alvestabolaget. I februari 2007 brast flera av vattenkopplarna, med följderna att flera hus drabbades av omfattande vattenskador. Alvestabolaget uppgick genom fusion i Solar Sverige Aktiebolag under 2008, med följderna att Alvestabolaget blev en särskild division kallad Alvestadivisionen. L.H utsågs till chef för den nybildade divisionen. Under våren 2007 kontaktade Skanska Alvestabolaget med anledningen av de brustna vattenkopplarna. Efter att ha hållit flera möten med L.H träffades under hösten 2008 ett muntligt förlikningsavtal. Förlikningsavtalet innebar att Solar skulle utge 3 040 000 kr till Skanska. Efter att ha upprättat en bekräftande kontraktshandling översände Skanska denna till L.H, som dock aldrig undertecknade den. Solar bestridde att L.H var behörig att ingå förlikningsavtalet.

Skanska hävdade att Solar blivit bundet av förlikningsavtalet på den grunden att L.H innehaft en chefsställning. Skanska hävdade också att de med hänsyn till olika omständigheter hade befogad tillit till att L.H varit behörig att träffa avtalet för Solars räkning. Skanska menade också att Solar medverkat till att skapa befogad tillit genom bland annat sin underlåtenhet att agera. Solar invände att någon ställningsfullmakt inte förelåg eftersom det saknades sedvänja som innebär att en person i L.H:s ställning har behörighet att ingå förlikningsavtal av det aktuella slaget. Solar menade även att någon befogad tillit hos Skanska om att L.H var behörig att ingå avtalet inte förelåg. HD hade således att pröva om L.H antingen på grund av ställningsfullmakt eller Skanskas befogade tillit var behörig att ingå avtalet.

HD konstaterade att det inte var visat att det förelåg någon sedvänja som in-
nebar att L.H på grund av sin chefsställning hade behörighet att ingå ett för-
likningsavtal av det aktuella slaget. L.H kunde därför inte anses ha ställnings-
fullmakt. HD noterade därefter att fullmaktsinstitutet så som det kommit till
uttryck i avtalslagen karakteriserar fullmakten som en till tredje man riktad
viljeförklaring genom vilken fullmaktsgivaren tar på sig följderna av fullmäk-
tigens rättshandlande. Kort därefter nämnde HD dock att föreställningen om
att en fullmakt måste vara grundad i huvudmannens viljeförklaring är ifråga-
satt. Det är enligt HD klarlagt att huvudmannen, när omständigheterna moti-
verer det, kan bli ansvarig för någon annans handlande i en avtalssituation
även om en uttrycklig fullmaktsförklaring saknas. Med hänvisning till NJA
2002 s. 244 poängterade HD att fullmakt på grund av viss ställning kan före-
ligga utan att behörigheten kunnat förankras i vare sig lag eller sedvänja. Full-
makt har i stället konstaterats med stöd av att behörighet har betraktats som
ändamålsenligt.

HD påpekade att avgörandet i NJA 2013 s. 659 klargjorde att den som skapar
en befogad tillit hos någon annan om att han företräds av en behörig person i
en viss avtalssituation kan bli bunden av den personens rättshandlande. För
att bedöma en sådan situation ska de för tredje man synbara yttre förhållanden
som härrör från huvudmannen tillmätas avgörande betydelse. HD konstate-
rade sedan med stöd av 2013 års fall att utöver att en fullmakt kan grundas på
en huvudmans viljeförklaring, kan den under vissa förutsättningar vila på
tredje mans befogade till. Uttalandet kan betraktas som att HD befäste den
tillitsgrundande fullmakten som behandlandes i 2013 års fall. HD går sedan
vidare med att redogöra för de närmare förutsättningarna för att tillitsfullmakt
ska föreligga.

För det första konstaterar HD att det för att en fullmakt ska kunna grundas på
tredje mans uppfattning av en mellanmans behörighet måste det föreligga en
faktisk tillit i det hänseendet. HD kallar detta för tillitskravet. Utöver det
måste tilliten var befogad, vilket är i linje med 2 kap. 11 § 1 st. AvtL. Para-
grafens stadgar att huvudmannen inte blir bunden om tredje man insåg eller

borde ha insett att fullmäktigen överskred sin befogenhet. HD noterar sedan att det i 2013 års fall räknas upp vad som ska utgöra bedömningsgrunder för om tredje mans tillit är befogad. Vid bedömningen får hänsyn tas till bland annat vilket slags avtal det gäller, vilket slags verksamhet det rör sig om, om avtalstypen är vanligt förekommande samt vilka åtaganden avtalet gäller.

För det andra menar HD att det inte räcker att tredje man haft fog för att tro att mellanmannen var behörig att rättshandla för huvudmannens räkning. De omständigheter som grundar bedömningen att en befogad tillit existerar måste kunna knytas till huvudmannen på ett relevant sätt. I 2013 års fall beskrivs detta som att tredje mans befogade tillit ska härröra från huvudmannen. HD benämner detta krav som härrörandekravet. Enligt HD innebär härrörandekravet att omständigheterna i fråga tydligt ska kunna kopplas tydligt till huvudmannen. I regel blir huvudmannen alltså inte bunden om en från honom helt utomstående person ger tredje man anledning att tro att han företräder huvudmannen. Det gäller oavsett huvudmannens vetskap om handlingen. Huvudmannen ska dessutom ha haft erforderlig insikt om att omständigheterna i det särskilda fallet kan resultera i att tredje man hyser befogad tillit i behörighetshänseende. HD uppmärksammade 2 kap. 19 § AvtL angående fullmaktsgivarens skyldighet att i vissa fall meddela tredje man att en fullmakt inte längre gäller. Skyldigheten uppkommer i de fall fullmaktsgivaren har särskild anledning att befara att fullmäktigen kommer att företa en rättshandling mot viss man, även om fullmakten har förklarats kraftlös eller blivit återkallad. Att 19 § tar sikte på misstagsrisk hindrade inte HD från att poängtera att den ger stöd för ett högt ställt krav på insikt hos huvudmannen. En hänvisning gjordes också till 1 kap. 6 § 2 st. AvtL angående oren accept.

Bundenhet för huvudmannen uppstår i regel inte i en tveksam behörighetssituation där huvudmannen kan beskyllas för oaktsamhet i förhållande till en tredje man. I en sådan situation är det enligt HD mer tänkbart att huvudmannen blir skadeståndsansvarig på grund av tredje mans befogade tillit än att avtalsbundenhet uppkommer. Det bör emellertid vara så att oaktsamheten kan få betydelse på så sätt att huvudmannen kan undvika bundenhet genom att

exculpera sig. HD exemplifierade med en situation där huvudmannen inser att han föranlett omständigheter som kan ge tredje man anledning att hysa befogad tillit i behörighetshänseende. Således borde huvudmannen i regel kunna undvika bundenhet om han kan visa att han saknat möjlighet att förhindra uppkomsten av en missförståndssituation.

HD gick sedan in på vad som gäller i tillitshänseende om, som i det aktuella fallet, mellanmannen innehar en chefsställning hos huvudmannen. Om chefspositionen av företagsledningen har tydliggjorts utåt, samt om det rör sig om en väl avgränsad och självständig verksamhetsdel borde enligt HD tredje man ha anledning att utgå från att chefen är behörig att företa sådana rättshandlingar som vidtas inom ramen för verksamhetsgrenens vardagliga fortgång. Genom en parallell till 8 kap. 29 § 1 st. aktieföretagslagen (2005:551) menade HD att en VD i ett aktieföretag har behörighet att företa rättshandlingar som hör till bolagets löpande förvaltning. HD gjorde emellertid reservationen att en behörighet som typiskt tillkommer en chef för en verksamhetsgren får antas vara något mindre långtgående än den som en VD skulle haft om ett bolag endast bedrivit den verksamhet som grenen omfattar.

Med anledning av detta ansåg HD att det i regel bör vara så, att det företag som utser en person till chef för en väl avgränsad verksamhetsdel och tydliggör detta för allmänheten, borde inse att tredje man har anledning att utgå från att mellanmannen är behörig att företa sådana rättshandlingar som inryms i verksamhetsgrenens vardagliga fortgång. Som utgångspunkt kan därför verksamhetschefers behörighet i vissa fall föreligga på grund av tredje mans befogade tillit, om inte sedvänja föreligger. Den tilliten kan normalt inte sträcka sig längre än till den löpande förvaltningen i betydelsen verksamhetens vardagliga fortgång. HD poängterade dock att omständigheterna i övrigt kan föranleda att behörigheten sträcker sig längre.

I det aktuella fallet ansågs Skanska inte ha haft befogad tillit till att L.H hade behörighet att ingå förlikningsavtalet, mot bakgrund av att förlikningsavtalet

inte ansågs vara en sådan del av den löpande förvaltningen inom Alvestadivisionen som naturligen ensamt hanterades av divisionschefen. Motiveringen utgick från att avtalet rörde ett relativt stort belopp, innehöll tvistlösningsklausul och reglerade risken för framtida skador. En sådan uppgörelse innefattade överväganden som enligt HD inte var av vardaglig natur. HD menade även att det fanns anledning att lyfta att L.H ensamt närvarade vid förhandlingarna, medan Skanska biträdades av en erfaren jurist.

Utöver L.H:s chefsposition och avtalets innehåll och karaktär konstaterade HD att övriga omständigheter måste beaktas. HD lyfte särskilt att förlikningsförhandlingarna pågått under en lång tid, men kommenterade inte närmare hur detta påverkade bedömningen. HD nämnde också att det från Skanskas synvinkel kan ha tett sig naturligt att Solars ledning informerat sig om förlikningsförhandlingar av denna typ och därmed lämnat nödvändiga instruktioner. Dock hade Skanska enligt HD anledning att överväga L.H:s behörighet, eftersom det inte framkommit något utöver L.H:s eget agerande som gett Skanska skäl att tro att han hade erforderlig behörighet. Inte heller vidtog Skanska någon åtgärd för att kontrollera behörigheten, trots att det rörde sig om ett betydelsefullt avtal. Sammantaget kunde Skanska inte anses ha haft befogad anledning att räkna med att L.H var behörig att ingå förlikningsavtalet för Solars räkning. Av den anledningen saknade det enligt HD betydelse om uppfattningen som Skanska haft om L.H:s behörighet härrörde från Solar.

3.4.3 Tillitsfullmaktens yttre gräns

Av Asistan Turistik och Chefen för Alvestadivisionen följer att huvudmannen blir bunden om tredje man hyst befogad tillit till att fullmäktigen har behörighet, under förutsättning att tredje mans intryck av fullmäktigens behörighet härrör från huvudmannen.

3.4.3.1 Tillitskravet

Tillitsfullmakten förutsätter att tredje man har hyst befogad tillit till fullmäktigens behörighet. Av den anledningen innehåller tillitsfullmakten ett

tillitskrav. HD underströk att tillitskravet ligger i linje med 11 § 1 st. AvtL, det vill säga att huvudmannen inte blir bunden om tredje man insåg eller borde ha insett att fullmäktigen överskred sin befogenhet. De uppräknade omständigheterna som ska beaktas vid tillitsbedömningen skapar dock huvudbry. Enligt HD ska hänsyn tas till avtalstypen, hur vanligt förekommande avtalstypen är och vilken verksamhet det är fråga om samt vilka åtaganden avtalet gäller. I 2014 års fall lägger HD också till ytterligare två bedömningsgrunder. Om tredje man känner till att mellanmannen brukar företa vissa typer av rättshandlingar i förhållande till andra, samt om förhandlingarna varit utdragna och tredje man på grund av särskilda omständigheter fått skäl att tro att huvudmannen kommer att acceptera en överenskommelse som mellanmannen ingår. Huvudmannens passivitet kan också få betydelse för vad som är att betrakta som befogad tillit hos tredje man. Listan är inte uttömmande och således upprättas ingen yttre gräns för när tilliten hos tredje man är befogad.

Vid en behörighetsbedömning enligt 2 kap. AvtL är tredje mans tillit i princip inte relevant. Vid bedömningen av befogenhet kan dock tilliten tillmätas betydelse, exempelvis vid en prövning av om mellanmannen gått emot instruktioner från huvudmannen angående vilket pris en vara får säljas för. Traditionellt har tillitsprincipen tillmätts större betydelse i samband med avtals ingående, snarare än i samband med fullmaktsfrågor. En konsekvens av både 2013 och 2014 års fall är att tillitsprincipen enligt HD även är relevant vid fullmaktsfrågor.¹⁰³

Avtalslagen gör som bekant en distinktion mellan behörighet och befogenhet. Det faktum att HD i 2014 års fall, som ju rör behörighet, hänvisar till 2 kap. 11 § 1 st. AvtL angående befogenhetens gränser indikerar att tredje mans uppfattning om mellanmannens uppdrag ska vägas in redan vid frågan om behörighet när det är fråga om tillitsfullmakter. En uppdelning av behörighet och befogenhet är således inte relevant vid tillitsfullmakter. Finns ingen behörig-

¹⁰³ Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

het från början finns ju naturligen inte heller några befogenhetsinskränkningar från huvudmannen. Den befogade tilliten behöver alltså endast prövas i syfte att utreda om, och i så fall vad, huvudmannen kan sägas vara bunden till.¹⁰⁴

3.4.3.2 Härrörandekravet

HD myntar i 2014 års fall som framgått ett härrörandekrav. Ett sådant krav framgår redan av 2 kap. 10 § 2 st. AvtL där det stadgas att huvudmannen genom avtal med fullmäktige ska ha placerat fullmäktigen i en viss behörighetsskapande ställning. Det härrörandekrav som HD beskriver i 2014 års fall är dock mer långtgående. De yttre omständigheterna som talar för tredje mans befogade tillit ska på ett relevant sätt kunna knytas till huvudmannen. Det innebär i sin tur att omständigheterna i fråga ska ha en tydlig koppling till huvudmannen. Av den anledningen kan huvudmannen inte bli bunden om någon i förhållande till huvudmannen helt utomstående person ger tredje man anledning att tro att han företräder huvudmannen, oberoende av om huvudmannen vet om handlingen. Av 2014 års fall följer även att härrörandekravet förutsätter att tillitskravet är uppfyllt. Om den befogade tilliten inte finns saknas anledning att pröva om omständigheterna som föranlett tilliten härrör från huvudmannen.

3.4.3.3 Insiktskravet

I 2014 års fall uppställs även ett insiktskrav. Utöver att den befogade tilliten måste härröra från och ha en tydlig koppling till huvudmannen, måste huvudmannen haft erforderlig insikt om att dessa omständigheter skulle kunna föranleda tredje man att hysa befogad tillit till att mellanmannen haft behörighet att företräda huvudmannen. HD motiverar insiktskravet genom 2 kap. 19 § AvtL angående fullmaktsgivarens skyldighet att i vissa fall meddela tredje man att en fullmakt inte längre gäller. Skyldigheten uppkommer i de fall fullmaktsgivaren har särskild anledning att befara att fullmäktigen kommer att

¹⁰⁴ Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

rättshandla mot en viss person trots att fullmakten är återkallad eller har förklarats kraftlös.

Enligt HD ger bestämmelsen stöd för ett högt ställt krav på insikt hos huvudmannen trots att 2 kap. 19 § AvtL tar sikte på misstagsrisk hos tredje man. Det bör i regel inte vara tillräckligt för avtalsbundenhet att huvudmannen är oaktsam i förhållande till tredje man i en situation där mellanmannens behörighet är tveksam. En huvudman som oaktsamt orsakat att tredje man på felaktiga grunder utgått från att en mellanman är behörig men där huvudmannen inte måste ha insett att det förelåg en risk för missförstånd, borde enligt HD snarare leda till skadeståndsskyldighet. Oaktsamheten borde istället få betydelse genom att huvudmannen klart kan undgå bundenhet genom att exculpera sig. Ett exempel är att huvudmannen inser att han har orsakat omständigheter som kan ge någon för honom okänd tredje man anledning att hysa befogad tillit i behörighetsfrågan. Om huvudmannen lyckas visa att han saknade möjligheter att förhindra missförståndssituationen bör han i regel undgå att bli avtalsbunden. När huvudmannen inser att tredje man svävar i villfarelse om ett visst förhållande får han finna sig i att bli bunden om han underlåter att ta tredje man ur villfarelsen.¹⁰⁵

3.5 Återkallelse av speciell ställningsfullmakt

I avtalslagen återfinns olika regler för återkallelse av respektive fullmaktstyp. Dock framgår varken av praxis eller doktrin hur en speciell ställningsfullmakt återkallas. Undanröjandekraven vid tolerans- kombinations- och tillitsfullmakt möjliggör för huvudmannen att undgå bundenhet under förutsättning att han undanröjer de omständigheter som föranlett tredje mans uppfattning av mellanmannens behörighet. Undanröjandekravet skulle emellertid kunna innebära en möjlighet att undgå bundenhet i enskilda fall och mot enskilda tredje män, och någon generell återkallelserregel har inte preciserats.

¹⁰⁵ Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

En sådan återkallelserregel är önskvärd för huvudmannen, eftersom han annars konstant måste bedöma riskerna av att organisera sin verksamhet på ett visst sätt. Som Svensson noterar ligger det vid speciell ställningsfullmakt närmast till hands att dra en analogi till 2 kap. 15 § AvtL om återkallelse av en allmän ställningsfullmakt. Som bekant återkallas en allmän ställningsfullmakt genom att fullmäktigen avlägsnas från den ställning av vilken hans behörighet följer. En sådan lösning skulle innebära att även speciell ställningsfullmakt kan återkallas genom att huvudmannen undanröjer fullmäktigen från den befattning som får tredje man att uppfatta fullmäktigen som behörig. Om huvudmannen inte är säker, kan han därutöver lämna särskilt meddelande om återkallelse till en specifik tredje man i enlighet med 2 kap. 12 § AvtL. Huvudmannen skyddas ytterligare från bundenhet genom 2 kap. 20 § AvtL, eftersom huvudmannen enligt stadgandet inte blir bunden om tredje man känt till eller borde känt till att huvudmannen återkallat fullmakten.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Ola Svensson, Viljeförklaring och tillitsfullmakt, JT 2015/16 s. 330.

4 En distinktion mellan fullmaktsformerna

4.1 Fullmaktsformerna i jämförelse

Så långt står det klart att ett flertal former av speciell ställningsfullmakt vuxit fram med utgångspunkt i avtalslagens bestämmelse om ställningsfullmakt. HD har i rättsfall blickat bortom sedvanerekvisitet och funnit fullmakt föreliggande utifrån andra behörighetsgrundande omständigheter. Bristen på sedvänja kan anses uppvägd av huvudmannens tolerans, en kombination av omständigheter eller tredje mans befogade tillit. Med anledning av HD:s avståndstagande från begreppen tolerans- och kombinationsfullmakt i 2014 års fall uppstår frågan om dessa två fullmaktsformer numera är irrelevanta. De speciella ställningsfullmakterna måste således jämföras med varandra i syfte att klargöra om det är meningsfullt att göra en distinktion mellan fullmakstyperna.¹⁰⁷ Som framgått i redogörelsen för tolerans-, kombinations- och tillitsfullmakten uppställs inga klara rekvisit för fullmakstypernas tillämpningsområden, vilket försvårar jämförelsen.

4.1.1 Tolerans- och kombinationsfullmakt

Svårigheten att fastställa tillämpningsområdena för dessa fullmakstyper sammanfattas väl av Haparanda tingsrätt i ett avgörande från 2017. Det bör uppmärksammas att målet avgjordes fyra år efter att HD etablerade tillitsfullmakten.

”Fullmakstyperna är inte formulerade i lag, utan fullmakstyperna har utkristalliserats genom praxis och juridisk doktrin. Det bör påpekas att praxis

¹⁰⁷ Jfr Lyng Andersen & Madsen (2012) s. 80. I Danmark anses exempelvis likheterna mellan de speciella ställningsfullmakstyperna vara så stora att en distinktion inte behöver göras. Lennart Lyng Andersen och Palle Bo Madsen noterar att det till skillnad från i Sverige vuxit fram en gemensam beteckning på fullmakstyperna i de danska domstolarna. Danskarna använder sig således av begreppet adfærdsfuldmagt, vilket inrymmer alla de situationer där huvudmannen betar sig på ett sådant sett att tredje man med fog kan sluta sig till att fullmakt finns.

*kring fullmaktstyperna fortfarande är under utveckling. De exakta förutsättningarna för när och hur fullmakterna uppstår är ännu inte helt definierade. Tillämpningsområden för de två aktuella fullmaktstyperna är alltså inte helt klarlagda.”*¹⁰⁸

Grönfors poängterade redan på 60-talet att det utan större svårigheter kan göras en distinktion mellan toleransfullmakten och kombinationsfullmakten. Vid toleransfullmakt är det väsentliga alltid det upprepade handlandet. Om det upprepade handlandet enbart är en av flera likvärdiga omständigheter som sammantaget anses medföra behörighet för mellanmannen rör det sig enligt Grönfors i stället om en kombinationsfullmakt.¹⁰⁹ Här kan noteras att ingen motivering görs i fråga vad som i behörighetshänseende utgör likvärdiga omständigheter. Dessutom är toleransmomentet ofta en framträdande del av bedömningen vid kombinationsfullmakt.

I praxis har denna distinktion mellan tolerans- och kombinationsfullmakt dock i princip upprätthållits. Domstolarna har i flertal fall använt en trestegsmodell vid prövningen av behörighetsfrågan.¹¹⁰ Först prövas om behörigheten kan härledas från sedvänja. När detta inte är möjligt går domstolarna vidare och prövar om en toleransfullmakt föreligger. Vid avsaknad av tolerans går domstolarna sedan vidare med prövningen av de övriga omständigheter som tillsammans kan grunda kombinationsfullmakt. I NJA 1990 s. 591 följdes denna trestegsmodell. I målet hade såväl tolerans- som kombinationsfullmakt åberopats och båda fullmaktstyper prövades av HD. Om toleransfullmakten kunde inrymmas under kombinationsfullmakten eller vice versa hade det inte funnits skäl för HD att pröva respektive fullmaktstyp. Rimligen är det en enklare uppgift att påvisa förekomsten av tolerans än olika omständigheter som tillsammans verkar behörighetsgrundande. Kombinationsfullmakten ter sig dock bredare än toleransfullmakten och utifrån dess uppbyggnad är det inte orimligt att dra slutsatsen att kombinationsfullmakten fångar

¹⁰⁸ Haparanda tingsrätt, dom 2017-03-23 i Mål nr T 339-16.

¹⁰⁹ Grönfors (1961) s. 265.

¹¹⁰ Se t.ex. NJA 1990 s. 591.

upp fler situationer än toleransfullmakten. Toleransfullmaktens tillämpningsområde är med det synsättet mer avgränsat.

I sammanhanget bör också erinras om det härrörandekrav som enligt praxis uppställs vid kombinationsfullmakt. Som tidigare nämnts måste de behörighetsgrundande omständigheterna härledas från huvudmannen. Av NJA 1990 s. 591 framgår att huvudmannens bundenhet förutsätter kännedom om mellanmannens handlande. Något motsvarande krav finns i princip inte vid toleransfullmakt. Visserligen är det huvudmannens tolerans som verkar behörighetsgrundande, men som framgått av NJA 1974 s. 706 behöver toleransen inte innebära att huvudmannen tolererar mellanmannens agerande i egentlig mening. En oaktsam underlåtenhet att kontrollera ett företags inre organisation hindrar inte förekomsten av en toleransfullmakt, och därmed uppställs inget härrörandekrav. Möjligen kan man tala om ett svagt härrörandekrav. Toleransfullmaktens inslag av viljeförklaring ska därmed inte förväxlas med ett härrörandekrav. Även om tolerans- och kombinationsfullmakterna skiljer sig åt har de betydande likheter. Vid både tolerans- och kombinationsfullmakten uppställs ett krav på huvudmannen att aktivt ingripa om han vill undvika bundenhet. Båda fullmaktstypernas yttre gräns fastställs därmed av ett för huvudmannen gällande aktivitetskrav.

Toleransfullmakten borde emellertid kunna inrymmas i kombinationsfullmakten om man anlägger ett bredare perspektiv. Eftersom domstolarna ändå ska ta hänsyn till tidigare företagna rättshandlingar vid båda fullmaktstyperna, och eftersom rättsföljden ändå blir densamma, uppstår inga större problem om domstolarna väljer att fastslå att en kombinationsfullmakt föreligger trots att det i egentlig mening rör sig om en toleransfullmakt. En sådan tillämpning torde dock inte vara att föredra, främst utifrån olikheterna i fullmaktstypernas förutsättningar. Sammantaget finns det skäl att göra en distinktion mellan dessa fullmaktstyper eftersom de vid en närmare analys åtskiljs av bedömningsgrunder som inte bör blandas samman.

4.1.2 Tolerans- och tillitsfullmakt

I NJA 2014 s. 684 konstaterade HD att vid bedömningen av tredje mans befogade tillit ska hänsyn tas till om tredje man känner till att mellanmannen brukar företa ett visst slags rättshandlingar i förhållande till andra. Huvudmannens passivitet kan därför enligt HD få betydelse för vad som är att betrakta som befogad tillit hos en tredje man. Dessa tankegångar påminner starkt om den bedömning som görs vid prövning av om en toleransfullmakt föreligger. Göta hovrätt drog i ett mål från 2016 slutsatsen att tillitsfullmakten är en sorts variant av toleransfullmakten.¹¹¹ Fullmaktstyperna skulle således kunna vara varianter av varandra. Samtidigt betraktar HD i 2014 års toleransmomentet som en av flera omständigheter som kan få betydelse för tredje mans befogade tillit. Upprepandekravet står alltså inte i centrum vid bedömningen av om en tillitsfullmakt föreligger, utan är enbart en omständighet av flera att beakta. Om det upprepade handlandet enbart är en av flera likvärdiga omständigheter som sammantaget anses medföra behörighet för mellanmannen, rör det sig som framgått i stället om en kombinationsfullmakt. HD:s resonemang påminner i den delen mer om en kombinationsfullmakt än en toleransfullmakt.

Dessutom föreligger en skillnad mellan tolerans- och tillitsfullmakten i vilken form av härrörande- och insiktskrav som kan ställas på huvudmannen. I NJA 1974 s. 706 rörande toleransfullmakt, stadgades att det egentligen inte krävs att fullmaktsgivaren tolererar fullmäktiges handlande i egentlig mening. En bristande internkontroll som därigenom ger tredje man ett befogat intryck av behörighet är enligt fallet tillräckligt. En sådan tankegång är inte förenlig med det insiktskrav som uppställs enligt tillitsfullmakten. Enligt HD:s resonemang i 2014 års fall bör det ju i regel inte vara tillräckligt för avtalsbundenhet att huvudmannen är oaktsam i förhållande till tredje man i en situation där mellanmannens behörighet är tveksam. Adlercreutz menar även att kraven för att tillitsfullmakt ska föreligga får anses vara högre ställda än vad som gäller vid

¹¹¹ Göta hovrätt, dom 2016-10-20 i Mål nr T 434-16.

toleransfullmakt. Troligen avses härvid att NJA 2014 s. 684 genom ett förstärkt härrörandekrav prioriterar huvudmannens intresse av att inte bli bunden framför skyddet för tredje mans befogade tillit. Toleransfullmaktens skulle således innebära ett starkare skydd för tredje man, eftersom härrörandekravet inte är lika framträdande vid toleransfullmakt som vid tillitsfullmakt.¹¹²

Samtidigt finns det substans i argumentet att bedömningsprocessen vid toleransfullmakt kan inrymmas i den bedömning som görs vid tillitsfullmakt. Att toleransmomentet enligt HD ingår i tillitsbedömningen talar för synsättet att tillitsfullmakten ”konsumerar” toleransfullmakten. Ramberg och Ramberg ansluter sig till denna uppfattning och menar att toleransfullmakten spelat ut sin roll som självständig fullmaktstyp. De lyfter särskilt att det inom ramen för bedömning av om tillitsfullmakt föreligger ska bedömas huruvida huvudmannen tidigare har godtagit en mellanmans rättshandlande i liknande situationer.¹¹³ Även Munukka menar att toleransfullmakten upptagits i tillitsfullmakten genom en sammansmältning med kombinationsfullmakten, dock görs härvid ingen närmare motivering om hur toleransfullmakten förhåller sig till tillitsfullmakten.¹¹⁴

I NJA 2013 s. 659 konstaterade HD efter en kort redogörelse för tolerans- och kombinationsfullmakten att det är den befogade tilliten som ger fullmäktigen behörighet enligt dessa fullmaktsformer. Som Wännström påpekar finns det skäl att ifrågasätta om principen om befogad tillit som behörighetsgrund verkligen går att förankra i toleransfullmakten. Det är riktigt att toleransfullmaktens syfte är att skydda en godtroende tredje man, men begreppet befogad tillit har inte tillmätts någon större betydelse i tidigare fullmaktspraxis. Det kan därför hävdas att det rör sig om en viss omtolkning av den rättsliga materian när HD härleder behörigheten ur befogad tillit i stället för tolerans, men att HD inte prövar toleransfullmakten trots att den åberopas kan ge stöd för

¹¹² Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 232.

¹¹³ Ramberg & Ramberg (2019) s. 67.

¹¹⁴ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

slutsatsen att toleransfullmakten inkorporerats i tillitsfullmakten.¹¹⁵ Vid en närmare jämförelse av de krav som i praxis uppställts för respektive fullmaktsform finns det även här skäl att göra en distinktion mellan tolerans- och tillitsfullmakten, främst med avseende på tillitsfullmaktens härrörande- och insiktskrav som vid toleransfullmakt lyser med sin frånvaro.

4.1.3 Kombinations- och tillitsfullmakt

Vid en jämförelse av kombinations- och tillitsfullmakten upptäcks betydande likheter. Tillitskravet vid tillitsfullmakt påminner mycket om det omständighetskrav som gäller för kombinationsfullmakten. En kombination av olika omständigheter utgör vid båda fullmaktstyperna bedömningsgrunder för tredje mans intryck av mellanmannens behörighet. Troligen består lättheten att sammanblanda fullmaktstyperna i de vaga omständighetskrav som uppställs för båda fullmaktstyperna. Det finns ingen uttömmande lista av omständigheter att beakta, och bedömningen av mellanmannens behörighet blir således friare. Denna likhet mellan fullmaktstyperna uppmärksammas av Stridsberg, som poängterar att bedömningsgrunderna enligt 2013- och 2014 års fall i stort sett överensstämmer med bedömningsgrunderna för kombinationsfullmakten så som den beskrivits i doktrinen.¹¹⁶

Vidare innehåller båda fullmaktstyperna ett härrörandekrav. De omständigheter som ger tredje man intrycket av mellanmannens behörighet ska härröra från huvudmannen. Härrörandekravet så som det beskrivs i NJA 1990 s. 591 innebär i princip att huvudmannen vid kombinationsfullmakt måste vara medveten om mellanmannens handlande för att bli bunden. Kombinationsfullmaktens härrörandekrav stämmer väl överens med det härrörande- och insiktskrav som följer av 2014 års fall. HD framför att de behörighetsgrundande omständigheterna inte enbart ska ha en tydlig koppling till huvudmannen, utan huvudmannen ska även ha erforderlig insikt om att dessa omständigheter skulle kunna föranleda tredje man att hysa befogad tillit till att mellanmannen

¹¹⁵ Olle Wännström, En fullmaktslära i förändring – reflektioner kring NJA 2014 s. 684, SvJT 2019 s. 16.

¹¹⁶ Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

haft behörighet att företräda huvudmannen. Huvudmannens skydd är således tämligen vidsträckt vid kombinations- och tillitsfullmakt.

Kombinations- och tillitsfullmaktens konformitet har även stöd i den rättsvetenskapliga debatten. De ståndpunkter som förekommit i debatten ger sken av att det rör sig om i princip samma fullmaktstyp, och att tillitsfullmakten således konsumerat även kombinationsfullmakten. En sådan uppfattning framförs av Ramberg och Ramberg. Vid sin beskrivning av tillitsfullmakten konstaterar de kort och gott att det är en fullmaktstyp som tidigare kallades för kombinationsfullmakt. Skrivningen kan inte tolkas på annat sätt än att de anser att kombinationsfullmakten ersatts av tillitsfullmakten, eller att det omöjligt kan göras en distinktion mellan fullmaktstyperna.¹¹⁷ Även Munukka menar att det har etablerats en uppfattning om att tillitsfullmakten ska betraktas som en sammansmältning av tolerans- och kombinationsfullmakten. Anledningen är enligt Munukka att det inte är möjligt att klart åtskilja faktorer som objektivt bildar grund för behörighet och faktorer som stärker tredje mans goda tro vid bedömningen av en kombinationsfullmakt. Det är således enklare att betrakta tredje mans befogade tillit som behörighetsgrund.¹¹⁸

Herre och Johansson intar en liknande ställning, och menar att HD genom 2013 och 2014 års fall övergivit begreppet kombinationsfullmakt. Grunden till uppfattningen är HD:s uttalande i 2014 års om att det numera finns två huvudtyper av fullmakter; sådana som grundas på huvudmannens vilja och sådana som grundas på tredje mans befogade tillit. Herre och Johansson menar att dessa huvudtyper åtskiljs genom rekvisit som inte sammanfaller med uppdelningen av ställnings-, tolerans- och kombinationsfullmakt. Av den anledningen anser Herre och Johansson att tillitsfullmakten i princip har konsumerat kombinationsfullmakten.¹¹⁹ Även Grönfors och Dotevall tycks ha anslutit sig till konsumtionstanken. I sin kommentar till avtalslagen noterar de

¹¹⁷ Ramberg & Ramberg (2019) s. 65.

¹¹⁸ Munukka, lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 2 kap. 10 §, Lexino 2017-02-22 (JUNO).

¹¹⁹ Johnny Herre & Svante O. Johansson, Svensk rättspraxis: Avtals- och obligationsrätt 2005–2019 - Om förmögenhetsrättsliga förpliktelsers uppkomst, innehåll och avveckling, SvJT 2020 s. 821.

att kombinationsfullmakten även kallas för tillitsfullmakt.¹²⁰ Håstad skriver att vad som tidigare benämnts särskild ställningsfullmakt, toleransfullmakt eller kombinationsfullmakt genom Asistan Turistik och Chefen för Alvesta-divisionen ersatts med en lära grundad på befogad tillit.¹²¹ Håstad synes därmed antyda att de tidigare benämningarna bör tillmätas minskad betydelse, eller frångås helt. Däremot nämns inte vilka omständigheter som föranleder att de tidigare fullmaktstyperna numera saknar relevans.

Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz sticker ut i sammanhanget eftersom de menar att det snarare rör sig om en ny beteckning på vad de betecknar som en speciell ställningsfullmakt. De menar även här att kraven för att tillitsfullmakt ska föreligga får anses vara högre ställda än vad som gäller vid kombinationsfullmakt eftersom det utvidgade härrörandekravet i 2014 års fall prioriterar huvudmannens intresse av att inte bli bunden framför skyddet för tredje mans befogade tillit. Dock föreligger enligt praxis ingen avsevärd skillnad i de härrörandekrav som i praxis uppställts för respektive fullmaktstyp. De menar även att NJA 2014 s. 684 inte avgjordes i plenum, vilket kan peka på att HD förmodligen inte avsett att ändra sin tidigare praxis.¹²² Härvid bör noteras att det inte uppställs något krav på att HD avgör ett mål i plenum.¹²³ Plenumavgöranden är dessutom ytterst sällsynta och är en möjlighet för HD att använda i beslut där rätten avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning som tidigare antagits av HD.¹²⁴

Precis som toleransfullmakten syftar kombinationsfullmakten till att skydda en godtroende tredje man, och begreppet befogad tillit har inte heller vid kombinationsfullmakten tillmätts någon större betydelse. Även här kan man tala

¹²⁰ Dotevall & Grönfors, Avtalslagen (30 maj 2018, JUNO), kommentaren till 2 kap. 10 §.

¹²¹ Torgny Håstad, Befogad och obefogad tillit i fullmaktsläran, SvJT 2020 s. 323.

¹²² Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 229.

¹²³ Jfr Rättegångsbalken 3 kap. 6 §.

¹²⁴ Bo Svensson, Målhanteringen i Högsta domstolen, SvJT 2002 s. 657.

om en omtolkning av den rättsliga materian när HD i stället för att söka behörigheten i en kombination av omständigheter söker behörigheten i tredje mans befogade tillit, även om tilliten är kopplad till omständigheter.¹²⁵

4.2 Vilje- eller tillitsgrundade?

En annan fråga är om fullmaktstyperna kan särskiljas utifrån dess grundläggande förankring i avtalsrättsliga principer om vilja och tillit. I 2014 års fall klargjordes att det i svensk rätt förekommer två huvudtyper av fullmakter. Sådana som grundas på huvudmannens vilja och sådana som grundas på tredje mans befogade tillit. I 2013 års fall konstaterade HD att det är tredje mans befogade tillit som är gemensamt vid ställnings-, tolerans- och kombinationsfullmakterna. Det är däremot oklart huruvida tredje mans befogade tillit som behörighetsgrund verkligen är kompatibelt med dessa fullmaktstyper. Som framgått av praxis har de speciella ställningsfullmakterna inslag av både vilja och tillit. De olika fullmaktformernas förankring i vilje- och tillitsteorierna kan således bistå i distinktionen mellan formerna.

Toleransfullmakten bygger exempelvis på huvudmannens tysta acceptans av mellanmannens handlande, vilket måste anses ge uttryck för en vilja. Toleransen är som en konkludent viljeförklaring från huvudmannen. Det hänger samman med undanröjandekravet, toleransen av mellanmannens handlingar är huvudmannens vilja så länge han inte går in och undanröjer tredje mans intryck av mellanmannens behörighet. Samtidigt leder det upprepade handlandet till att tredje man efter en viss tid får en tillit till att mellanmannen är behörig att handla för huvudmannens räkning. Toleransfullmakten har således inslag av både vilja och tillit.¹²⁶

¹²⁵ Olle Wännström, En fullmaktslära i förändring – reflektioner kring NJA 2014 s. 684, SvJT 2019 s. 16.

¹²⁶ Se Lindskogs tillägg till NJA 2014 s. 684.

Även kombinationsfullmakten präglas av en kombination av vilja och tillit, om än något mer av tillit. Härrörandekravet utgår från huvudmannens uppträdande, varigenom huvudmannen genom att bidra till att vissa omständigheter föreligger kan sägas ha uttryckt en vilja. Dock torde kombinationsfullmakten ha tydligare inslag av en fullmakt grundad på befogad tillit.¹²⁷ Som HD noterade i NJA 1992 s. 168 ska omständigheterna vara ägnade att bibringa tredje man uppfattningen att mellanmannen har behörighet. Dotevall menar exempelvis att kombinationsfullmakten knappast kan återföras på viljeteorin, eftersom bundenheten uppkommer genom att huvudmannen exempelvis organiserat sin verksamhet på ett visst sätt vilket ger tredje man ett befogat intryck av att fullmakt finns. Bundenheten uppkommer om huvudmannen bort inse att mellanmannen uppträtt på ett sådant sätt att tredje man fått uppfattningen att fullmakt finns, och det är således knappast tal om någon viljeförklaring. Om huvudmannen exempelvis får bära risken för sina anställda i behörighets-hänseende innebär det enligt Dotevall ett synnerligen starkt tillvaratagande av tredje mans intresse. Kombinationsfullmakten kan således sägas ha en svag anknytning till huvudmannen och knappast bygga på någon viljeförklaring. Eftersom kombinationsfullmakten inte heller uppställer något krav på tredje man att efterforska behörigheten hos den han rättshandlar med, frånträds viljementet ytterligare.¹²⁸

Tillitsfullmakten är som HD framför och som namnet antyder en fullmaktstyp som är starkt förankrad i tillitsteorin. Frågan är dock vari den befogade tilliten ska bestå. Om tillitsfullmakten ska förankras i viljeteorin är det möjligt att betrakta tillitsfullmakten som ett möjliggörande från huvudmannen där han ser till att tredje man har fog att sluta sig till att huvudmannen önskat ge mellanmannen behörighet att rättshandla. Själva fullmaktsförklaringen består då inte i en uttrycklig viljeförklaring från huvudmannen, utan i att han organiserat sin verksamhet på ett sådant sätt att tredje man fått uppfattningen att huvudmannen velat ge en viss person behörighet att rättshandla. Anläggs ett så-

¹²⁷ Se Lindskogs tillägg till NJA 2014 s. 684.

¹²⁸ Dotevall (2013) s. 60-62.

dant perspektiv på tillitsfullmakten kan den närmast betraktas som en konkludent viljeförklaring adresserad till vem helst mellanmannen kan komma att rättshandla med. Som Svensson poängterar är det dock besvärligt att betrakta tillitsfullmakten som en konkludent viljeförklaring. HD skriver som framgått i 2014 års fall att fullmaktstyperna i svensk rätt uppdelas efter förankring i huvudmannens viljeförklaring och tredje man befogade tillit. HD måste således mena att tillitsfullmakten utgör något annat än en konkludent viljeförklaring. Däremot preciseras inte vad den befogade tilliten ska bestå i om det inte är vad tredje man haft fog att uppfatta som huvudmannens vilja.¹²⁹

4.3 Något om förvirringen i underinstanserna

Det bör poängteras att den ståndpunkt som Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz framför om distinktionen mellan fullmaktsformerna stöds av den rättstillämpning som skett i underinstanserna sedan 2013- och 2014 års fall. Tolerans- och kombinationsfullmakt åberopas fortfarande av parterna och prövas av underinstanserna.¹³⁰ Om tillitsfullmakten var tänkt att ersätta tolerans- och kombinationsfullmakten har underinstanserna uppenbarligen inte uppfattat förändringen, vilket inte är inte särskilt önskvärt av flera anledningar. Skulle kraven för tillitsfullmakt ligga högre än vid tolerans- och kombinationsfullmakt, som Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz påstår, riskerar parterna i en process att få olika utgångar beroende på vilken fullmaktsform som åberopas.

Vidare förekommer förvirring i underinstanserna kring vilka rättsfall som de speciella ställningsfullmakterna grundas i. Haparanda tingsrätt skrev i det ovan nämnda målet från 2017 att det av ena parten inte gjorts gällande att en person skulle ha annan fullmakt än tolerans- eller kombinationsfullmakt. Tingsrätten hävdade därefter att man endast skulle pröva förekomsten av de åberopade fullmaktstyperna, och således prövades inte om fullmakt grundad

¹²⁹ Ola Svensson, Viljeförklaring och tillitsfullmakt, JT 2015/16 s. 330.

¹³⁰ Se t.ex. Södertörns tingsrätt, dom 2019-01-14 i Mål nr T 7278-18 och Stockholms tingsrätt, dom 2016-02-17 i Mål nr T 7103-15.

på befogad tillit förelåg. Tingsrätten poängterade därefter genom en hänvisning till 2013 s. 659 att toleransfullmakten uppkommer när huvudmannen under en avsevärd tid eller vid upprepade tillfällen låter en person rättshandla för huvudmannens räkning utan att huvudmannen ingriper mot detta. Kombinationsfullmakten menar tingsrätten är ett resultat av att en mängd omständigheter talar för att fullmakt föreligger, och att denna fullmaktstyp är ett resultat av HD:s avgörande i NJA 1990 s. 591.¹³¹ Det bör härvid poängteras att toleransfullmakten har stöd i praxis från tiden långt innan 2013 års fall. Som framgått ligger det närmare till hands att ta 2013 års fall till intäkt för att en tillitsfullmakt föreligger. 2014 års fall nämndes överhuvudtaget inte i målet, och resonemang kring befogad tillit lyser med sin frånvaro.

I ett fall från Stockholms tingsrätt prövades kombinationsfullmakt, varvid tingsrätten menade att kombinationsfullmakten har stöd i 2013 års fall. Det är visserligen riktigt, men tingsrätten tar inte upp de ytterligare bedömningsgrunder som lanserades i 2014 års fall och använder sig varken av begreppet tillitsfullmakt eller fullmakt grundad på befogad tillit.¹³² Underinstanserna är de som på en daglig basis ska handskas med den här typen av fullmaktsfrågor, varför det är problematiskt att det förekommer en förvirring i vilka fullmaktsformer och begrepp som ska prövas och användas.

4.4 En enhetlig begreppsbildning

Mot bakgrund av förvirringen kring formerna av speciell ställningsfullmakt uppstår frågan om samtliga former bör inackorderas under begreppet speciell ställningsfullmakt i syfte att skapa en enhetlig begreppsbildning. Lindskog skriver i sitt tillägg till 2014 års fall att betydelsen av goda begrepp inte ska underskattas. I fallet med speciella ställningsfullmakter utgör begreppsbildningen en irritation eftersom tillämpningsområdena för de olika formerna av

¹³¹ Haparanda tingsrätt, dom 2017-03-23 i Mål nr T 339-16.

¹³² Stockholms tingsrätt, dom 2016-02-17 i Mål nr T 7103-15.

speciell ställningsfullmakt inte avgränsas av klara rekvisit. En enhetlig begreppsbildning vore alltså att föredra, men den förutsätter att tolerans-, kombinations- och tillitsfullmakten kan inrymmas under samma begrepp.

4.4.1 Begreppet tillitsfullmakt

Troligen avsåg HD genom 2013- och 2014 års fall att avlägsna sig från begreppen tolerans och kombinationsfullmakt. Eftersom tillitsfullmakten närmast är att betrakta som en sammansmältning av tolerans- och kombinationsfullmakten finns det skäl att sammanföra samtliga speciella ställningsfullmakter i begreppet tillitsfullmakt. En sådan begreppsbildning skulle ge tydlighet och tjäna ett pedagogiskt syfte. Mot bakgrund av den förvirring som råder kring begreppet tillitsfullmakt finns det dock skäl att hålla sig till ett neutralt språk.

Denna svaghet i begreppet tillitsfullmakt uppmärksammas av Svensson. Han menar att det vore lämpligare att inackordera den fullmaktstyp som HD benämner som tillitsfullmakt under speciell ställningsfullmakt. Enligt Svensson har befogad tillit en central roll även för andra typer av fullmaktstyper än tillitsfullmakten, så som direktmeddelade fullmakter, kungörelsefullmakter, skriftliga fullmakter och fullmakter grundande på en konkludent viljeförklaring. Vid sådana fullmakter bestäms också behörigheten utifrån tredje mans befogade uppfattning om huvudmannens vilja, varför det enligt Svensson hade framstått som naturligt att kalla även dessa för tillitsfullmakter. Eftersom den befogade tilliten spelar roll vid såväl fullmakter som bygger på huvudmannens viljeförklaring som tillitsfullmakter menar Svensson att HD:s begreppsbildning kan ifrågasättas. Orsaken är att begreppet tillitsfullmakt skymmer att viljeförklaringsbegreppet bygger på en modifierad tillitsteori. Enligt Svensson hade det därför varit mer lämpligt att beskriva tillitsfullmakten som en speciell ställningsfullmakt, alternativt att behålla den etablerade beteckningen kombinationsfullmakt.¹³³

¹³³ Ola Svensson, Viljeförklaring och tillitsfullmakt, JT 2015/16 s. 330.

Stridsberg menar att HD sänder en signal genom att inte använda begreppet kombinationsfullmakt i något av fallen.¹³⁴ Även Wännström betraktar detta som ett ställningstagande från HD:s sida.¹³⁵ Istället förekommer i Asistan begreppet befogad tillit, och i Chefen för Alvestadivisionen, fullmakt grundad på tillit. Enligt Stridsberg finns det ingen skillnad mellan kombinationsfullmakten och tillitsfullmakten, men Stridsberg poängterar likväl att begreppet tillitsfullmakt bör användas i fortsättningen i syfte att uppnå en enhetlig begreppstillämpning i rättskällorna. Stridsberg anför även att HD genom 2013 och 2014 års fall följer en allmän avtalsrättslig linje som tar tydligare hänsyn till tillit och lojalitet. Därför gör enligt Stridsberg tredje mans ombud klokt i att argumentera för omständigheter som talar för tredje mans befogade tillit snarare än att argumentera för behörighet enligt allmän ställningsfullmakt eller toleransfullmakt.¹³⁶

4.4.2 Begreppet speciell ställningsfullmakt

I enlighet med Svenssons tankegångar vore det lämpligt att sortera såväl tolerans- och kombinations- som tillitsfullmakt under begreppet speciell ställningsfullmakt. Ett sådant begrepp skulle kunna inbegripa samtliga fullmakts typer som utvecklats utanför avtalslagen. I de fall domstolarna anser att behörighet föreligger trots att behörigheten inte kan härledas från lag eller sedvänja skulle domstolarna kunna kalla detta för en speciell ställningsfullmakt. Den materiella rätten kring tolerans- kombinations- och tillitsfullmakt har redan etablerats och kan således fortsatt utgöra behörighetsgrundande rättsfakta. Med användning av dessa förutsättningar kan domstolarna sedan klargöra vilka omständigheter som grundar en speciell ställningsfullmakt. Den materiella rätten kan under en sådan förutsättning fortsätta utvecklas vid sidan av avtalslagens regel om ställningsfullmakt. I takt med att nya omständigheter som talar för mellanmannens behörighet eller tredje mans befogade tillit växer fram kan dessa inrymmas under begreppet speciell ställningsfullmakt.

¹³⁴ Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

¹³⁵ Olle Wännström, En fullmaktslära i förändring – reflektioner kring NJA 2014 s. 684, SvJT 2019 s. 16.

¹³⁶ Christine Stridsberg, Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund, JT 2014/15 s. 619.

5 Sammanfattande slutsatser

Det moderna samhället har skapat fullmaktsrättsliga situationer som inte kan inrymmas under avtalslagens ålderdomliga bestämmelser. I några av dessa situationer har HD ansett det rimligt att huvudmannen blir bunden, men saknat lagstöd för bundenheten. Problemen har lösts genom en praxisgrundad utveckling av fullmaktsinstitutet. Med utgångspunkt i den allmänna ställningsfullmakten har HD etablerat en speciell ställningsfullmakt, där lagregelns sedvanerekvisit har ersatts av andra omständigheter i syfte att konstatera en fullmäktiges behörighet. Den speciella ställningsfullmakten har kommit att tillämpas på ekonomiskt betydande rättshandlingar och affärsmässigt viktiga beslut, och därmed uttunnat betydelsen av den allmänna ställningsfullmakten som instrument för schablonartade rättshandlingar.

Toleransfullmakten kännetecknas av att huvudmannen aktivt eller passivt tolererat mellanmannens handlingar, varigenom tredje man fått uppfattningen att fullmakt föreligger. Toleransfullmaktens gränser sätts av ett upprepandekrav och ett undanröjandekrav. Kraven är inte klart definierade, men praxis ger viss vägledning. Kombinationsfullmakten bygger på att en kombination av omständigheter gett tredje man intryck av att fullmakt finns. Kombinationsfullmakten kan därför sägas innehålla ett omständighetskrav. Kombinationsfullmakten innehåller därutöver ett härrörandekrav, eftersom de omständigheter som skapat tredje mans intryck av fullmäktiges behörighet måste kunna härledas till huvudmannen. Vidare sätts kombinationsfullmaktens yttre gräns av ett undanröjandekrav. Inte heller vid kombinationsfullmakt är kraven klart definierade. Tillitsfullmakten bygger på tanken att tredje mans befogade tillit till mellanmannens behörighet kan binda huvudmannen. Härvid uppställs ett tillitskrav för att avgöra om tredje man hyst befogad tillit i det enskilda fallet. De så kallade härrörande- och insiktskraven innebär att de behörighetsgrundande omständigheterna på ett tydligt sätt ska knytas till huvudmannen, samt att huvudmannen haft tillräcklig insikt om att omständigheterna fått tredje man att hysa befogad tillit till mellanmannens behörighet.

De problematiska med de speciella ställningsfullmakterna är att de i förhållandevis få fall har prövats av HD. Eftersom fullmaktstyperna inte har några rekvisit är dess tillämpningsområden oklara. Praxis ger vägledning kring vilka omständigheter som talar för att respektive fullmaktstyp föreligger, men det är svårt att ställa upp nödvändiga villkor för en viss fullmaktstyp. Med anledning av detta är det svårt att avgöra om en distinktion kan göras mellan fullmaktstyperna.

Utifrån de behörighetsgrundande omständigheterna är det möjligt att göra en distinktion mellan tolerans- och kombinationsfullmakt. Toleransmomenten kan ingå i bedömningen vid kombinationsfullmakt, men en kombination av omständigheter är inte relevant vid toleransfullmakt. Dessutom uppställs ett härrörandekrav vid kombinationsfullmakt. Toleransfullmakten bör även kunna inrymmas under tillitsfullmakten eftersom en av bedömningsgrunderna för den befogade tilliten är tidigare företagna rättshandlingar. Däremot uppställs vid tillitsfullmakt ett tydligt härrörande- och insiktskrav som saknar motsvarighet i toleransfullmakten. Tillits- och kombinationsfullmakterna påminner starkt om varandra. De omständigheter som ska beaktas vid tillitskravet överensstämmer med hur kombinationsfullmakten har bedömts i praxis. Därutöver överensstämmer de härrörandekrav som finns hos båda fullmaktstyperna. Det tycks även råda enighet i den rättsvetenskapliga diskussionen kring kombinations- och tillitsfullmaktens samstämmighet.

Det är vidare oklart huruvida de speciella ställningsfullmakterna verkligen går att återföra på samma avtalsrättsliga principer om vilja och tillit. Visserligen har de speciella ställningsfullmakterna inslag av både vilja och tillit, men i varierande omfattning. Det talar för att olika skyddsintressen och tankegångar ligger bakom de olika fullmaktstyperna inom kategorin speciella ställningsfullmakter. Förvirringen kring formerna av speciell ställningsfullmakt syns i praxis från underinstanserna. Om tillitsfullmakten var tänkt att ersätta tolerans- och kombinationsfullmakten har signalen inte uppfattats av underinstanserna. Tolerans- och kombinationsfullmakterna prövas fortfa-

rande och kan således skapa andra slutsatser än om tillitsfullmakt skulle prövats. I syfte att reda ut de oklarheter som präglar speciell ställningsfullmakt bör en enhetlig begreppsbildning eftersträvas. Det lämpligaste förslaget är att tolerans-, kombinations- och tillitsfullmakt alla sorteras in under begreppet speciell ställningsfullmakt. Den speciella ställningsfullmakten fyller en viktig funktion, men den präglas samtidigt av otydlighet. För att säkerställa att den speciella ställningsfullmakten kan fortsätta utvecklas vid sidan av avtalslagen bör HD vid tillfälle förtydliga reglerna kring de speciella fullmaktsformernas tillämpningsområden och hur de förhåller sig till varandra.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1915:83 med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område m.m.

Litteratur

Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars & Lindell-Frantz, Eva, *Avtalsrätt 1*, Fjortonde upplagan, Juristförlaget, Lund, 2016.

Adlercreutz, Axel & Mulder, Bernard Johann, *Avtal: lärobok i allmän avtalsrätt*, Fjortonde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017.

Dotevall, Rolf, *Fullmakt och immateriella tjänster*, Norstedts juridik, Stockholm, 2013.

Dotevall, Rolf, *Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet*, Första upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 1998.

Grauers, Per Henning, *Person och avtal: en kortfattad inledning till person- och avtalsrätten*, Fjärde upplagan, Liber, Stockholm, 2017.

Grönfors, Kurt & Dotevall, Rolf, *Avtalslagen [Elektronisk resurs] en kommentar* (30 maj 2018 JUNO)

Grönfors, Kurt, *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, Norstedt, Stockholm, 1961.

Hellner, Jan: 'Avtals- och köprätt under 1900-talet.' SvJT 1984 s. 755-771.

Herre, Johnny & O. Johansson, Svante: 'Svensk rättspraxis: Avtals- och obligationsrätt 2005-2019 Om förmögenhetsrättsliga förpliktelsers uppkomst, innehåll och avveckling.' SvJT 2020 s. 821-1076.

Håstad, Torgny: 'Befogad och obefogad tillit i fullmaktsläran.' SvJT 2020 s. 323-332

Håstad, Torgny: 'Reform av de nordiska avtalslagarna?' Nordiska juristmötet i Reykjavik 22-24 augusti 1990.

Kleineman, Jan (2015), 'En ny avtalslag är inte någon nödvändighet för att förnya avtalsrätten' i Bryde Andersen, Mads, Flodgren, Boel & Giertsen, Johan, *Aftaleloven 100 år: baggrund, status, udfordringer, fremtid*, Första upplagan, DJØF, Köpenhamn, 2015.

Kleineman, Jan 'Rättsdogmatisk metod', i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro, *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Lindskog, Stefan: 'Tillitsfullmakten - en replik.' SvJT 2020 s. 785-797.

Lundberg, Konrad: 'Ytterligare om tillitsfullmakter.' JT 2015/16 s. 735-740.

Lyng Andersen, Lennart & Madsen, Palle Bo, *Aftaler og mellemmand*, Sjätte upplagan, Karnov Group, Köpenhamn, 2012.

Munukka, Jori, Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, Lexino lagkommentar (JUNO) 2017-02-22.

Olsen, Lena: 'Rättsvetenskapliga perspektiv.' SvJT 2004 s. 105-145.

Ramberg, Christina: 'En ny avtalslag.' SvJT 2011 s. 32-56.

Ramberg, Jan & Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, Elfte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2019.

Stridsberg, Christine: 'Tillitsfullmakter - nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund.' JT 2014/15 s. 619-629.

Svensson, Bo: 'Målhanteringen i Högsta domstolen.' SvJT 2002 s. 657-667.

Svensson, Ola: 'Viljeförklaring och tillitsfullmakt.' JT 2015/16 s. 330-356.

Tiberg, Hugo & Dotevall, Rolf, *Mellanmansrätt*, Åttonde upplagan, Fritze, Stockholm, 1994.

Wännström, Olle: 'En fullmaktslära i förändring - reflektioner kring NJA 2014 s. 684.' SvJT 2019 s. 8-26.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1877 s. 268

NJA 1906 s. 405

NJA 1910 A 488

NJA 1915 A 2

NJA 1917 s. 176

NJA 1943 s. 316

NJA 1944 A 5

NJA 1950 s. 86

NJA 1953 s. 566

NJA 1956 s. 36

NJA 1969 s. 185

NJA 1972 s. 408

NJA 1973 s. 725

NJA 1974 s. 706

NJA 1985 s. 717

NJA 1990 s. 591

NJA 1992 s. 168

NJA 1998 s. 304

NJA 2002 s. 244

NJA 2013 s. 659

NJA 2014 s. 684

Övriga domstolar

Stockholms tingsrätt, dom 2016-02-17 i Mål nr T 7103-15

Göta hovrätt, dom 2016-10-20 i Mål nr T 434-16

Haparanda tingsrätt, dom 2017-03-23 i Mål nr T 339-16

Södertörns tingsrätt, dom 2019-01-14 i Mål nr T 7278-18